

Gál Katalin¹ – Pásztor Rita Gizella² Az érmelléki munkaerőpiac sajátosságai egy kvalitatív kutatás példáján³

Kivonat

Tanulmányunk egy hátrányos helyzetű kistérség, az Érmellék munkaerőpiaci sajátosságainak bemutatását célozza egy kvalitatív kutatás eredményeire támaszkodva. Témaválasztásunk egy tudatos, az érmelléki térségben végzett kutatássorozatba illeszkedik: 2020-ban az érmelléki ezüstgazdaságot vizsgáltuk, 2021-ben pedig a bihari társadalmi vállalkozói közeget céloztuk meg. Ezen kutatások mentén sokkal mélyebb rálátásunk nyílt arra a közege, amely a romániai magyar kisebbség egyik nagyon sajátos térségét jelenti. Az Érmellék általános jellemzői: hátrányos helyzet, kettős kisebbség a térségben élő romák tekintetében, specifikus határ menti létforma (napi szintű ingázás oktatási intézményekbe, munkahelyre), a végleges elvándorlás lehetőségének állandó jelenléte, beszűkült munkaerőpiaci lehetőségek, előregedett népesség stb. A primér adatgyűjtés az interjúkon keresztül azoknak a munkaerőpiaci jellemzőknek a feltárását célozza, amelyek a rendelkezésre álló szekunder adatokból úgymond nem látszanak (mint pl. az atipikus munkaformák jelenléte a munkaerőpiaci sebezhetőség egy forrásaként, informális gazdasági egyezségek munkaadó és munkavállaló között stb.). A kutatás központi kutatási kérdése tehát az volt, hogy milyen specifikus jellemzők mentén írható le az érmelléki munkaerőpiac, mennyire jellemzőek az atipikus munkaformák és/vagy az informális stratégiák, hogyan látják ezt a munkáltatók és a munkavállalók. A térségben végzett előzetes, valamint a jelen kutatás eredményeire támaszkodva elmondhatjuk, hogy az Érmellék mint kistérség a globális hatásokon túl olyan, csak a térségre jellemző specifikus sajátosságokkal rendelkezik munkaerőpiaci tekintetben, amelyek felerősítik az atipikus munkaformák jelenlétét, ugyanakkor igencsak előtérbe helyezi az informális munkaerőpiaci túlélési stratégiák alkalmazását.

Kulcsszavak: munkaerőpiac, atipikus munkaformák, informális stratégiák, hátrányos helyzet

Abstract: The Characteristics of the Labour Market in the Érmellék Region, Based on a Qualitative Research

The aim of this study is to present the labour market characteristics of a disadvantaged region, the Érmellék, based on the results of qualitative research. Our choice of topic is part of a deliberate series of studies in the Érmellék region. In 2020, we investigated the silver economy in this area, and in 2021, we focused on the social entrepreneurial community in Bihor County. These studies provided us with a much deeper insight into a specific area of the Hungarian minority in Romania, with general characteristics of Érmellék including a disadvantaged situation, a double minority of Roma

1 A szerző a Partiumi Keresztény Egyetem adjunktusa. E-mail: katalin.gal@partium.ro

2 A szerző a Partiumi Keresztény Egyetem adjunktusa. E-mail: pasztor.rita@partium.ro

3 A kutatás 2023-ban a Magyar Tudományos Akadémia Domus szülőföldi ösztöndíjprogram támogatásával valósult meg.

living in the area, a specific border existence (daily commuting to educational institutions and workplaces), a constant possibility of permanent emigration, limited labor market opportunities, an aging population, etc. Primary data collection through interviews aims to reveal labor market characteristics not apparent from available secondary data, such as the presence of atypical forms of work as a source of labor market vulnerability and informal economic arrangements between employer and employee. The central research question of the study was, therefore: What are the specific characteristics of the labor market in Érmellék? How prevalent are atypical forms of work and/or informal strategies, and how do employers and employees perceive this? Based on the results of the preliminary research conducted in the region and the present study, it can be said that Érmellék, as a small region, has specific characteristics unique to the region in terms of the labor market. These characteristics amplify the presence of atypical forms of work while simultaneously placing a strong emphasis on the use of informal labor market survival strategies, in addition to global influences.

Keywords: labour market, atypical forms of work, informal strategies, disadvantaged

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article

Gál Katalin – Pásztor Rita Gizella (2023). Az érmelléki munkaerőpiac sajátosságai egy kvalitatív kutatás példáján. *Erdélyi Társadalom*, 21(1), 33–63. <https://doi.org/10.17177/77171.281>

A tanulmány ingyenesen letölthető a CEEOL-ról: <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=928> és a GESIS adatbázisából: <http://www.da-ra.de/dara/search?lang=en&mdlang=en>.

BEVEZETŐ

A mai társadalomban a gazdasági és társadalmi változások jelentős hatást gyakorolnak a munka világára. Az automatizáció és digitalizáció radikálisan változtatja meg a munkavégzés módját is. A hagyományos munkavégzési formák mellett hangsúlyosabban megjelennek az atipikus foglalkoztatási formák, mint a távmunka, rugalmas munkaidő. A gazdasági változások a hátrányos helyzetű térségek számára további kihívásokat jelentenek. Ugyanakkor a városiasodás tekintetében is további növekedés tapasztalható globálisan.

Ebben a kontextusban kiemelkedő kérdésként merül fel, hogy a városiasodási folyamatok közepette milyen hatások érhetnek egy mikrorégiót, esetünkben az Érmelléket, amely alapjában véve kistelepülésekből áll. Fontos megismerni, hogy ezek a változások miként befolyásolják a terület társadalmi és gazdasági viszonyait, hiszen egy hátrányos helyzetű térség fejlődése gazdasági növekedés nélkül nem valósulhat meg.

Tanulmányunkban két fő témára összpontosítunk: egyrészt az Érmellék kistérség társadalmi-gazdasági helyzetének feltárására, amelyhez a térségre vonatkozó releváns statisztikai adatok szolgálnak alapul. A szekunder adatelemzés segítségével vizsgáljuk az érmelléki humán erőforrás sajátosságait. Másrészt elemezzük az említett mikrorégió munkaerőpiaci jellemzőit. A vállalkozói és fókuszcsoportos interjúk során gyűjtött adatok felhasználásával bemutatjuk a globális és országos tendenciákon túlmutató, kifejezetten a térségre érvényes munkaerőpiaci kihívásokat, diszkrepanciákat és lehetőségeket.

Kutatásunk fókuszában tehát az Érmellék kistérség foglalkoztatási rendszerének elemzése áll. Célunk bemutatni a mikrorégió munkaerőpiaci és a gazdasági szerkezetét. Kutatási adatainkat kvalitatív módszerek, tíz vállalkozóval készített interjú és négy fókuszcsoporthoz tartozó interjú során gyűjtöttük, valamint szekunder adatokat is felhasználtunk. Kutatási kérdéseink arra vonatkoznak, hogy milyen tendenciák mutatkoznak a foglalkoztatás terén, és hogy az atipikus munkaformák és az informális szektorban való részvétel tud-e megoldást nyújtani az alacsony iskolázottsági szinttel rendelkező munkaerő számára. Eredményeinken keresztül lehetőséget teremtünk arra, hogy jobban megismerjük azokat az adaptációs folyamatokat, amelyek a térség munkaerőpiaci helyzetének javítására összpontosítanak.

MUNKA- ÉS FOGLALKOZTATÁSI FORMÁK

A társadalmi szerveződés alapja a munka, amelynek célja az egyéni és társadalmi szükségletek kielégítése. Az ember mint legfontosabb erőforrás lehet munkavállaló vagy munkaadó, esetleg mindkettő egyszerre. A munka az ember fizikai és szellemi képességeinek összességét jelenti, amelyeket a termelés során használnak fel (Ehrenberg & Smith, 2003), a munka „és a munka révén szerzett anyagi és társadalmi státus úgy tűnik, a XXI. század első felének egyedüli identitás dimenziója marad még akkor is, ha ennek eredményeként széles tömegek körében általános identitásválság alakul ki, vagy az elv következetes alkalmazása a társadalom kettészakadásához, alternatív identitás-dimenziók kialakulásához (társadalom alatti társadalom) vezet” (Csoba, 2007: 19). A munka kifejezi az egyén társadalomhoz való tartozását, az életfenntartás eszközeit jelenti, valamint az önmegevalósítás lehetőségét is kínálja.

A munkaerőpiac olyan keret, ahol a munkaerő-kereslet és -kínálat találkozik egy adott időpontban és helyen. Ezen a piacon történik a munkaerő eladása és vásárlása, amikor a munkát egy meghatározott ellenértékért, vagyis fizetésért cserélik (Sințov & Cojocaru, 2013). Ez a munkaerőpiac egy speciális gazdasági piac, ahol a munkavállalók az eladók, míg a munkaadók a vevők, és itt zajlik a munkaerő cseréje (Ehrenberg & Smith, 2003; Samuelson & Nordhaus, 2005). Tehát a munkaerőpiac két formálisan azonos státuszú szereplő (munkaadó, munkavállaló) közötti cserék összessége, amelyek során megvalósul a munkavállalók munkatapasztalatokkal (munkahelyekkel) való összekapcsolódása, illetve munkakapcsolatok (munkahely) közötti mozgása. A munkaerőpiac az az intézmény, ahol a munkaerő allokációja történik, a dolgozókat allokálja a munkahelyek között, és a foglalkoztatási döntéseket összehangolja, valamint utal a mechanizmusra, amely révén a munkaadók és az álláskeresők egymásra találhatnak (Polónyi, 2006). Vagyis egy egyszerű munkaerőpiaci modell keresleti oldalán a különféle munkahelyeket kínáló munkaadók, míg a kínálati oldalán a különböző készségekkel és képességekkel, iskolai végzettséggel rendelkező egyének állnak, ahol az árat a bérek jelentik (Galasi & Varga, 2005). Itt értékesíthető a munka, termelési tényezőként. Mindez egy rendszernek tekinthető, amelyet a gazdasági viszonyok határoznak meg a munkaerő alkalmazása és felvétele felől, valamint a szociális biztonság szemszögéből.

A munkavállaló munkavállalási szándéka sok esetben vitathatatlan, de a munka világába való beilleszkedésének mégis számos akadálya van, mint: a bizonyos csoportok kirekesztése (pl. mentális betegek), hiányzó képességek (iskolai végzettség, nyelvtudás), habitusból adódó hátrá-

nyok (előnytelen fizikai megjelenés, nagy fokú agresszió, csapatban dolgozás képtelensége). Vagyis a munkavállalói hajlandóságot a szándékon kívül sok más tényező is befolyásolja (Csoba, 2007: 13).

A Kelet-Európában végbemenő rendszerváltás a munkaerőpiaci folyamatokat sok szempontból átalakította, ez változásokat hozott magával a foglalkoztatási szerkezetben. A bérmunka világában létező stabil munka léte megingott. A posztindusztriális társadalmi viszonyokat leíró foglalkoztatási jellemzők számos bizonytalanságra utalnak. Az alábbi táblázat a klasszikus foglalkoztatás és a posztindusztriális munkaerőpiac jellemzőit foglalja össze.

1. táblázat. *A foglalkoztatás klasszikus és posztindusztriális jellemzői*

Table 1. *Characteristics of Classical and Post-industrial Forms of Employment*

Klasszikus foglalkoztatás	Posztindusztriális foglalkoztatás
Nagy szervezetek, ipari üzemek	Szolgáltatási szektor, kicsi, közepes méretű szervezetek
Alkalmazotti státusz	Munkavégzési státuszok változása (kisvállalkozó, tulajdonos, önfoglalkoztató, a beszállító alvállalkozó)
Munkahelyi hűség – a ranglétra	Mobilitás növekedése (foglalkozás, munkahely, lakóhely)
8 órás munkaidő, teljes munkaidő	Atipikus munkarend
Bér és bérjellegű fizetés	Jövedelmi formák (bér, megbízási díj, számla ellenében, szolgáltatási díj, osztalék)
Fizetések alapján fizetett közterhek	Az adófizetés „optimalizálása”
Társadalombiztosítás a szociális ellátások bázisa	Jóléti rendszer színvonalának csökkenése, öngondoskodás megjelenése
A szociális jogok munka révén elérhetők, ellátási jogosultság, szakszervezetek erős jelenléte	Általános szociális jogok, szakszervezetek viszszafejlése
Munkajogi szerződések, a munkavállaló védelme (munkaidő, szabadság, minimálbér, munka- és balesetvédelem stb.)	Együttműködésekre, megállapodásokra épülő támogatásokhoz való hozzáférés

Forrás: Csoba & Krémer, 2011: 30–31

A munkaerőpiaci változásoknak köszönhetően megváltoztak a munkavégzési formák is. Megjelentek korábban nem alkalmazott munkák, mint pl. atipikus munkák, valamint elterjedtebbek lettek a kevésbé értékelt foglalkoztatási formák, mint a szezonális, informális munka. Az alábbi táblázat az alternatív foglalkoztatási formákat foglalja össze és mutatja be röviden azok jellemzőit.

2. táblázat: *Alternatív foglalkoztatási formák*

Table 2. *Alternative Forms of Employment*

Munkatípusok	Jellemzők
Marginális munkavállalói pozíciók	Alacsony iskolai végzettség, alacsony bér, rossz munkakörülmények, bizonytalan foglalkoztatottság, bármikor helyettesíthető munkaerő
Alkalmi, idény- és szezonmunka	Ciklikus munka, sajátos ágazatok, rövid idejű foglalkoztatottság, bizonytalan egzisztencia
Atipikus munkák	Eltérő munkarend, határozott munkaviszony, alacsonyabb bér
Számlás munkák, kényszervállalkozások	Nem alkalmazotti státusz, munkajogi védelem hiánya, bér helyett szolgáltatást végeznek, megvásárolt feladatkörök
„Fekete” és „szürke” alkalmazás	Adó- és járulékfizetési kiskapu, munkavállalói kiszolgáltatottság

Forrás: Csoba & Krémer, 2011: 32

Ezekben a munkaformákban megjelenik az egyenlőtlenség, a bizonytalanság, a szegénységi kockázat növekedése is. Fontos kiemelnünk, hogy a hazai rendszerváltás utáni munkaerőpiacon az átmeneti időszak okozta átalakulások a globális tényezőkkel egyidejűleg hatottak. Ez azt eredményezte, hogy a karrierutak individualizálódtak és flexibilissé váltak. A munkaerőpiaci rugalmasság négy tényező mentén értelmezhető: a flexibilitás, mint atipikus munkaforma, a flexibilitás, mint nagyobb döntési szabadság, a flexibilitás, mint a változásokhoz való alkalmazkodóképesség, valamint a flexibilitás a család és munka egyensúlya perspektívájában (Stănculescu & Berevoescu, 2003). A munka produktivitásának növelése tehát flexibilitást feltételez több síkon: munkaidő, munkahely, munkaszerződések tekintetében egyaránt, és ez az alternatív vagy atipikus munkaformák térnyeréséhez vezetett (pl. részmunkaidő, otthoni munka, távmunka, projektalapú munka, önfoglalkoztatás, időszakos munka, meghatározott időre szóló munka).

Azt is érdemes megemlíteni azonban, hogy a munkaerőpiac flexibilissé válásával és a korábban kiszámítható, mára individualizálódott karrierutak kialakulásával és az alternatív munkaformák térnyerésével a munkaerőpiaci kockázatok is individualizálódtak. Amennyiben tehát az alternatív munkaformák nyomán a munkaerőpiac nem biztonságos, és a munkaerő sebezhetővé válik, akkor a fentebb említett szempontok szerint a munkaerőpiac nem tölti be az integráló szerepét, és teret enged az informális gazdasági stratégiák térnyerésének mind a kínálati, mind pedig a keresleti oldalon. Ezt felismerve a flexibilitás (*flexibility*) és a biztonság (*security*) angol megfelelőinek összevonásából született a *flexicurity*, azaz flexikurítás koncepció, amely a rugalmas foglalkoztatás növekedését a szociális biztonság erősítésével egyszerre hivatott gyakorlatba ültetni (Chenic, 2012; Ciucă et al., 2007). Romániában azonban a szakértők egyetértenek abban, hogy a flexibilitás, munkaerőpiaci biztonság, valamint a flexikurítás koncepció nem integrálódott a munkaerőpiaci gyakorlatban, és részben mellőzi a biztonság dimenziót, amely indirekt módon facilitálja az informális / alternatív / nem standard / sebezhető munkaerőpiaci egyezségek létrejöttét és működtetését (Gál, 2015; 2015b).

A fenti kontextushoz igazodva, mivel egy általunk hátrányos helyzetűnek tekintett térség munkaerőpiaci szerkezetét kívánjuk vizsgálni, fontos elméleti konceptuális fogódzó a túlélési életstratégiák kérdése. Péter (2003) újszegények túlélési stratégiáit célzó vizsgálatában három szempont mentén (kockázatvállalási hajlandóság, az aspirációk célja és a tervezés időhorizontja) aktív és passzív túlélési stratégiákat állapított meg. Az aktív túlélési stratégiát követők magas kockázatvállalási hajlandósággal rendelkeznek, céljuk a helyzetük javítása, és van rövid és középtávú jövőképük. A passzív stratégiát követők esetében a kockázatvállalási hajlandóság nagyon alacsony, a cél a szűk értelemben vett túlélés, a tervezés időhorizontja kimondottan a jelenre fókuszál (Péter, 2003). Ez a konceptuális-elméleti keretrendszer lehetővé teszi a hátrányos helyzetű térségben észlelt egyéni, a munkaerőpiaci helyzetre vonatkozó narratívák értelmezését. A továbbiakban a hátrányos helyzet fogalmi tisztázását írjuk le.

A HÁTRÁNYOS HELYZETŰ TÉRSÉGEK JELLEMZŐI

A települési és térségi hátrány meghatározása a kutatásunk szempontjából kiemelt fontosságú. Az Európai Unió területfejlesztésre vonatkozó dokumentumai hátrányos helyzetű térségnek tekintik a gazdaságilag kedvezőtlen helyzetű vidékeket, melyek kialakulhatnak a földrajzi elhelyezkedésük (elzárt, periférikus települések), vagy természeti és klimatikus adottságok (aszályos terület, hegyvidék), vagy népesedési jellemzőik (elvándorlás, alacsony népsűrűség) következtében, illetve az infrastruktúra (nehezen elérhető, rossz központi csatlakozás) hiánya miatt. A területfejlesztési politikák prioritásként kezelik a hátrányos helyzetű területek infrastrukturális és technológiai fejlesztését, valamint képzések, szakképzések és a gazdasági tevékenységek ösztönzését (Robert, 2007).

A települési hátrányokat három mutatóval lehet mérhetővé tenni: gazdasági fejlettséggel, infrastrukturális fejlettséggel és a szociális dimenzió révén. A települések helyzetét demográfiai (előregedés, roma etnikum aránya, elvándorlás stb.) és anyagi (személygépkocsik száma száz főre, lakásépítések, vállalkozások száma) indikátorok tükrözik (Hajdu & Sik, 2014). Az állandó lakóhely típusa a társadalmi különbségek átörökítője, az egyenlőtlenségek kialakulását és annak állandósulását erősítik (Szabó, 2012), ezért a hátrányos helyzet nemcsak a szociális hátrányokat fedi, hanem lényeges eleme a lakóhelyi környezet is, amely vonatkozik a lakás jellemzőire, a falu-városrész jellegére, illetve az egész településre.

Ha egy régió iskolázottsági adatai az országos átlag alattiak, azt jelenti, hogy abban a térségben a munkaerőpiaci státuszt is kedvezőtlenebb foglalkoztatási, munkanélküliségi mutatók jellemzik. A fejletlen gazdaság, magas munkanélküliségi ráta, a lakosság kulturális és etnikai összetétele egy földrajzi térség helyzetének meghatározói. Ezek a mutatók tehetnek egy térséget kedvező megítélésűvé vagy hátrányos helyzetűvé. A települési hátrány és az etnikai hátrány az egyenlőtlenség, a leszakadás, a lemaradás forrása (Csoba & Jász, 2011).

Az alacsony iskolai végzettség hátrányt jelent még a szakképesítést nem igénylő munkahelyek betöltésénél is. A munka és az iskolázottság az életszínvonal meghatározó tényezője (Achim, 2001). Az általános iskolai ismeretek és a kialakított kompetenciák nagyban befolyásolják a felnőttlet milyenségét. A munkaerőpiaci siker legtöbbször az iskolai végzettség eredménye, a jó alapkészségek megléte nélkül az eredményesség elmarad. A megélhetési nehézségeket a moder-

nizáció, az iparosodás hozta, mára a proletarizálódás sikerei már szertefoszlottak (Krémer, 1995).

Ezen értelmezések összegzése alapján a hátrányos helyzet megítélése során számos szempont megjelenik, amelyek hozzájárulnak a települési és térségi hátrányhoz: Elsőként a *gazdasági perspektíva*, amely magába foglalja a munkanélküliséget, alacsony jövedelmi szinteket, valamint az üzleti és ipari tevékenység hiányát a területen. Majd az *infrastrukturális kihívás*, amely az *alapszintű infrastruktúra hiányára* utal, például rossz közlekedési kapcsolatok, elégtelen víz- és csatornahálózat, azt a *szociokulturális szempontok* követik, a települési és térségi hátrányok nem csupán gazdaságiak lehetnek, hanem kiterjedhetnek szociokulturális tényezőkre is, mint az oktatási lehetőségek hiánya, az egészségügyi ellátás alacsony színvonala, valamint a kulturális és szabadidős lehetőségek korlátozott elérhetősége. Nem feledkezhetünk meg a *munkaerőpiaci kihívásokról* sem, mivel az alacsony foglalkoztatottság, a munkahelyek hiánya és a munkaerőpiaci lehetőségek szűkössége is meghatározó tényező. Fontos elem a *társadalmi kirekesztettség*, a települési és térségi hátrányokhoz gyakran társadalmi kirekesztettség is társul, amely a közösségek perifériára szorulását, az egyenlőtlenségeket és a szegénységet jelenti. Végül, de nem utolsósorban a *kormányzati politikák és intervenciók*, a hátrányos helyzetű területeken a kormányzati politikák és intervenciók hiánya vagy hatékonyságának hiánya is hozzájárulhat a problémák fennmaradásához.

A hátrányt generáló tényezők feltárása és elemzése kiindulási alapot nyújthat az adott helyzet kezelésére és fejlesztésére irányuló esetleges javítási lehetőségek kidolgozására.

Eddigi áttekintés alapján a hátrányos helyzet kialakulásának háttértényezői közé soroljuk a családi háttér, egészségi állapot, nemi hovatartozás, életkor, munkaerőpiaci viszonyok, képzettségi különbségek, regionális egyenlőtlenségek és az etnikai hovatartozás dimenzióit. Kutatási területünk profiljának elemzése során kirajzolódó hátrányos térség identifikációs elemei gazdasági, infrastrukturális és szociális jellegűek. Empirikus vizsgálatunkban hátrányosnak tekintjük a kutatási területet a település szerkezete, illetve etnikai összetétele alapján is.

A KUTATÁS MÓDSZERTANI KERETE

Az alapszintű kutatási probléma, melynek feltérképezésére törekszünk, amint azt a bevezetőben is felvázoltuk, egy, a globális urbanizációs versenyben hátrányos helyzetűnek számító kistérség társadalmi-gazdasági jellemzőinek feltárása, valamint a helyspecifikus munkaerőpiaci helyzetkép megismerése. Témaválasztásunk ugyanis egy tudatos, az érmelléki térségben végzett kutatássorozatba illeszkedik. 2020-ban az érmelléki ezüstművelődés témakörében végzett, 2021-ben pedig a bihari társadalmi vállalkozói közeget célzó kutatásunk is ebbe a sorozatba illeszkedik, hiszen ezen kutatások mentén sokkal mélyebb rálátásunk lett arra a közegre, amely a romániai magyar kisebbség lakta terület egyik nagyon sajátos térségét jelenti.

Módszertani tekintetben szekunder és primér adatfeldolgozást egyaránt alkalmaztunk. Az adatforrásaink a településszintű gazdasági, társadalmi és demográfiai adatok, valamint az egyes érmelléki településekre vonatkozó egyéb, a vállalkozói szférát és az adott adminisztratív-területi egységet bemutató adatbázisok. Ugyanakkor dokumentumelemzést is végeztünk: összegyűjtöttük a térségi fejlesztési stratégiákat, és két szempont szerint vizsgáltuk meg. Egyrészt arra vol-

tunk kíváncsiak, hogy a stratégiák helyzetfeltáró-diagnózis fejezetei milyen mértékben és kontextusban tárják fel az illető település gazdasági szerkezetét és annak minden mutatóját. Másrészt a stratégiai célokat és irányokat is elemeztük, azt vizsgáltuk, hogy a gazdaságfejlesztési elképzelések milyen mértékben és milyen kontextusban jelennek meg ezekben a dokumentumokban. A kutatási területünkön található tizennégy település közül csupán kettőnek nem sikerült a fejlesztési stratégiáját bevonni az elemzésbe.

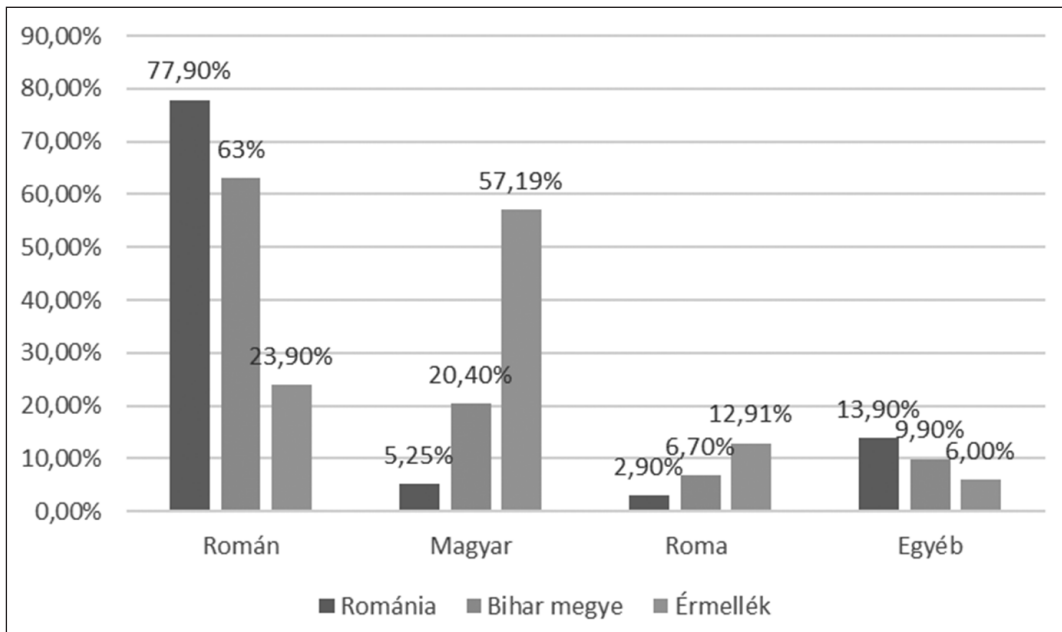
A primér adatgyűjtés kvalitatív technikákra támaszkodik: egyéni szakmai és fókuszcsoporthoz tartozó interjúk mentén igyekeztünk megismerni azokat a narratívákat, amelyek mentén a statisztikai adatok mögött meghúzódó érmelléki munkaerőpiaci valóság leírható. A szakmai interjúk alanyai munkaadók, míg a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk alanyai munkavállalók voltak. Mindkét esetben az interjúk főbb dimenziói: a helyi munkaerőpiac jellemzőire, annak keresleti és kínálati oldalára, a munkaadók és munkavállalók percepcióira, a foglalkoztatási stratégiákra vonatkoztak. Összesen tíz szakmai interjú készült olyan térségi stakeholderekkel, akiknek rálátásuk van a helyi gazdasági folyamatokra, valamint a munkaerőpiac működésére, illetve négy fókuszcsoporthoz tartozó interjú, melyeknek alanyai különféle demográfiai jellemzőkkel bíró munkavállalók voltak. A stakeholderek munkavállalók, önkormányzati elöljárók és alkalmazottak, tanárok, lelkészek, a civil és vállalkozói szféra képviselői voltak. Többnyire városokból (Érmihályfalva, Székelyhíd) és nagyobb településekről származnak, zömében érettségivel rendelkeznek, fele-fele arányban kérdeztünk nőket és férfiakat. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk alanyait igyekeztünk tematikusan kiválasztani: hátrányos munkaerőpiaci helyzetűeket, fiatalokat, iskolai végzettség tekintetében is minden szintet képviselő, valamint stabil munkaerőpiaci helyzettel rendelkezőket egyaránt kérdeztünk (tizenöt nő és tíz férfi, néhány felsőfokú végzettségű kivételével többnyire érettségivel vagy annál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, nagyjából fele-fele arányban vidéki vagy városi településekről származnak). Az adatgyűjtés 2023. június–augusztus időszakban, személyes jelenlétben az érmelléki településeken és az alanyok kérésére adott esetben online zajlott. Az elemzési szempontok a már korábban ismertetett interjúvázlatok főbb dimenzióit követik, mind a szakmai, mind pedig a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk esetében a humán erőforrás és a helyi gazdasági folyamatok működését kívántuk feltárni az egyéni narratívák mentén.

A kutatás központi kérdése tehát az volt, hogy milyen specifikus jellemzők mentén írható le az érmelléki munkaerőpiac, mennyire jellemzőek az atipikus munkaformák és/vagy az informális stratégiák, hogyan látják ezt a munkáltatók és a munkavállalók? Ezen túlmenően a további kutatási kérdéseink arra vonatkoznak, hogy a rendelkezésre álló adatok másodelemzése nyomán kirajzolódik-e valamilyen gazdasági profil a térségben, melynek esetleges csomópontjai az érmelléki kisvárosok, amennyiben igen, melyek lehetnek a felvevő ágazatok, és milyen humán erőforrás-fejlesztéseket feltételez mindez a jövőre nézve?

A térségben végzett előzetes, valamint a jelen kutatás eredményeire támaszkodva feltételeztük, hogy az Érmellék mint kistérség a globális hatásokon túl olyan, csak a térségre jellemző specifikus sajátosságokkal rendelkezik munkaerőpiaci tekintetben, amelyek felerősítik az atipikus munkaformák jelenlétét, ugyanakkor előtérbe kerül az informális munkaerőpiaci túlélési stratégiák alkalmazása.

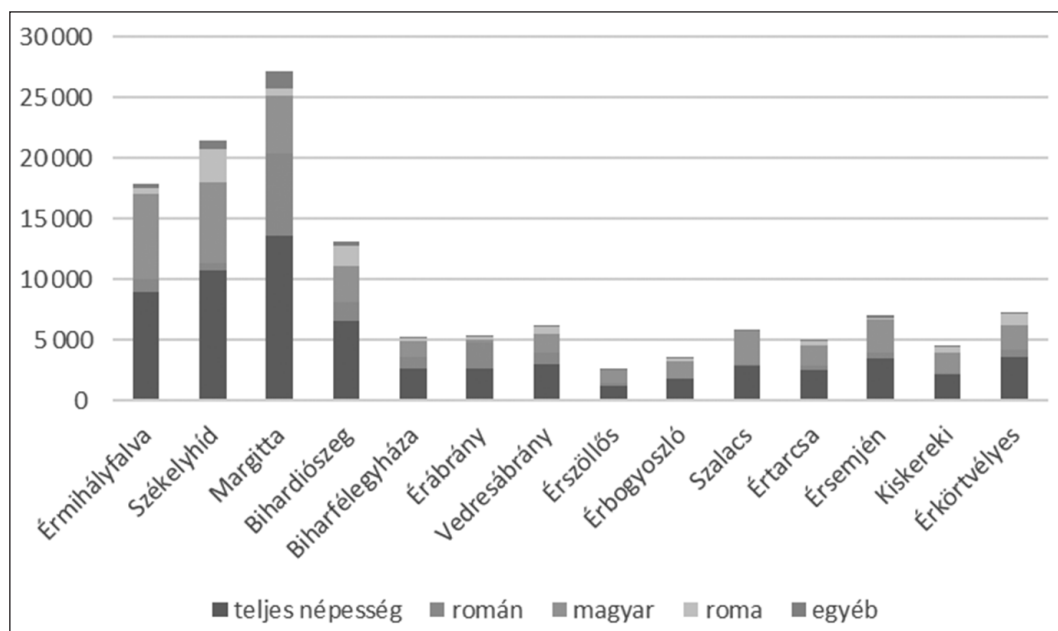
AZ ÉRMELLÉK KISTÉRSÉG DEMOGRÁFIAI ÉS GAZDASÁGI SAJÁTÓSÁGAI

Az Érmellék Bihar megye északi részén fekvő magyar tömbterület, a Partium része. A következőkben a kistérség társadalmi és gazdasági helyzetének bemutatására vállalkozunk demográfiai, ezen belül népességváltozási trendjein, illetve iskolázottsági jellemzőin keresztül, valamint a népesség foglalkoztatási szerkezetének vizsgálata révén, a rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján. Az alábbiakban a településekre vonatkozó népességi adatokat fogjuk bemutatni. A városok és községek közigazgatási központként működnek a térségben. Érmihályfalva kivételével a többi település irányítása alá falvak tartoznak. Ezt a településstruktúrát mutatja az 1-es számú melléklet. Tizennégy adminisztratív területi egység – három város és tizenegy község – tartozik az Érmellék bihari részéhez. A melléklet tartalmazza az adminisztratív területi egységekhez tartozó településeket is. A továbbiakban ezen felosztás mentén értjük az Érmelléket. A 2021-es népszámlálási adatok szerint a populáció etnikai megoszlása az alábbi ábrán látható.

1. ábra. *Etnikai megoszlás (2021, %)*
 Figure 1. *Ethnic Distribution (2021, %)*
 Forrás: INS, 2023, saját szerkesztés

A legkisebb szintű közigazgatási egységre, a községre találtunk elérhető adatokat, ezekre lebontva az etnikai összetétel adatait, azt tapasztaljuk, hogy az Érmellék településeinek jelentős részén még a magyar ajkú lakosság van túlsúlyban. Közigazgatási egységenként a lakosság etnikai aránya az alábbi ábrán látható.

2. ábra. Érmelléki települések lakosságának etnikai összetétele (2021, fő)

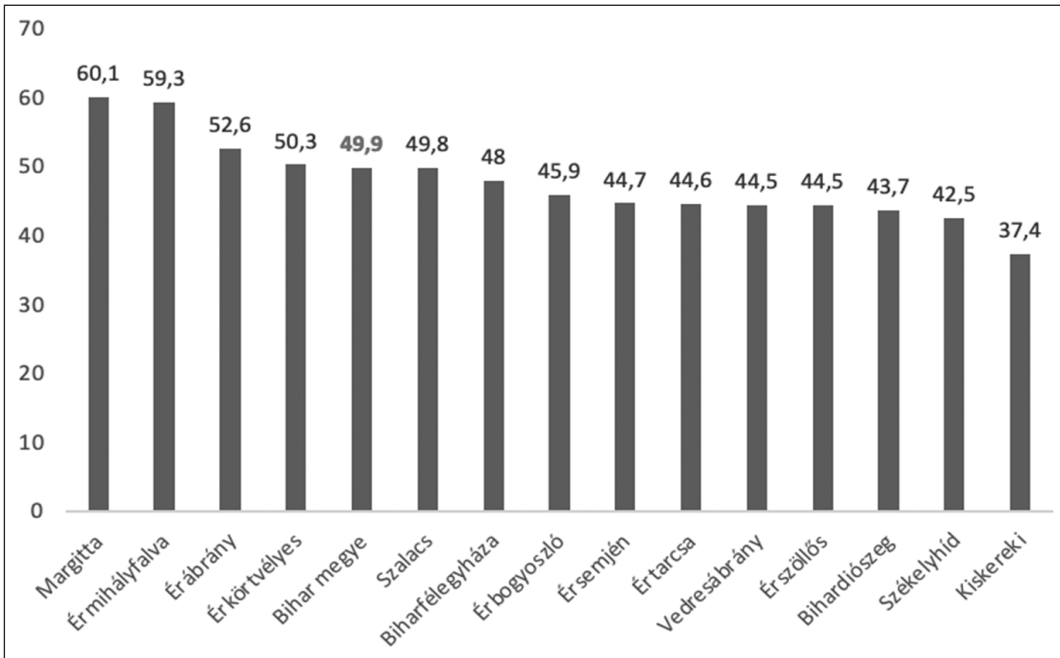
Figure 2. Ethnic Composition of the Population of the Municipalities in the Érmellék (2021, individuals)

Forrás: INS, 2023, saját szerkesztés

Az adatok azt mutatják, hogy a települések közül csak a városok és Biharhátság nagyközség nem sorolható a kistelepülések közé, néhány esetben a községek nem érik el a 2000 fős lakosságot. Ezek az adatok is jól tükrözik a térség kistelepülési jellegét.

Bihar megyében, a városi és vidéki térségek között, hasonlóan az ország többi megyéjéhez, jelentős eltérés mutatkozik. A bihari rurális településeknek alacsony fejlettségi szintjük van, átlagosan 49,9 a Sandu-féle (2011) *lokális társadalmi fejlődési index* (IDUL⁴) szerint. A mutató 55-ös szintje alatt lévő települések szegényeknek mondhatók. Ez az index összességében a települések közösségi tőkét mérte az emberi, egészségi, életfontosságú és anyagi dimenziók szempontjából. Gyakorlatilag az index olyan mutatókból tevődik össze, amelyek az oktatásra, gazdasági teljesítményre és egészségi állapotra vonatkoznak. Az index alacsony értékei a „közösségi szegénységre” utalnak. Az IDUL nem csak az egyéni vagy háztartási szinten mért fogyasztási vagy jövedelmi mutatók egyszerű összegzése; sokkal inkább hangsúlyozza a közösségi javakhoz való hozzáférés hiányát (Sandu, 2020). Az észak-nyugati régióban a környező megyékhez képest a Bihar megyei, vidéki települések esetében alacsony a mutató. Az alábbi ábrán az Érmellékhez tartozó települések és Bihar megye indexét az elemzésekből is ismeretes hármast osztás – alacsony, közepes, magas – alapján mutatjuk be.

4 IDUL: Indicele Dezvoltării Urbane Locale románul.

3. ábra. Az érmelléki települések és Bihar megye lokális társadalmi fejlődési indexe 2018-ra
 Figure 3. Local Social Development Index of the Municipalities of Bihor County for 2018
 Forrás: Bihar Megye Fejlesztési Stratégiája, 2022 és MDLPL, 2020

A fenti ábrán az Érmellék települései községszinten jelennek meg csökkenő sorrendben. A megyei értéket kiemeltük, és látható, hogy egyetlen település indexe 60 feletti, így mindössze Margitta kerül be a közepes besorolásba, a többi érmelléki település és Bihar megye is az alacsony kategóriába sorolandó. Ugyanakkor ki kell emelnünk, hogy az 55 alatti érték szegény közösséget mutat (pl. munkaerőpiac, vállalkozói szféra, iskolázottság, lakosság stb. figyelembevételével), és a vizsgált területünkre ez teljes mértékben érvényes. Szépen kirajzolódik az egyes mutatókon keresztül, hogy miért azonosítottuk az Érmelléket hátrányos helyzetű térségként.

Románia rurális településeit a 2011-es népszámlálási adatok másodelemzése alapján rangsorolták (Teşliuc et al., 2016). A kategóriák kialakításához három dimenzió mentén elemezték a településeket: humán erőforrás (legfeljebb nyolc osztály végzettségű 15–64 éves korosztály aránya, fogyatékkal élők aránya, 0–17 éves korosztály aránya), foglalkoztatottság és lakhatási viszonyok (villany- és vízellátás, lakóhelyi sűrűség). Bihar megye rurális településeinek 5,5 százaléka marginalizált, hátrányos helyzetű kistelepülés. Ebben a térségben található a harminckét Bihar megyei marginalizált település közül: Diószeg, Érkerek i, Érkörtvélyes, Érsemjén, Monospetri. A kutatási kistérség vizsgálati dimenziói közé mi is beemeltük a lakosság iskolai végzettségét és a foglalkoztatottságra vonatkozó adatokat.

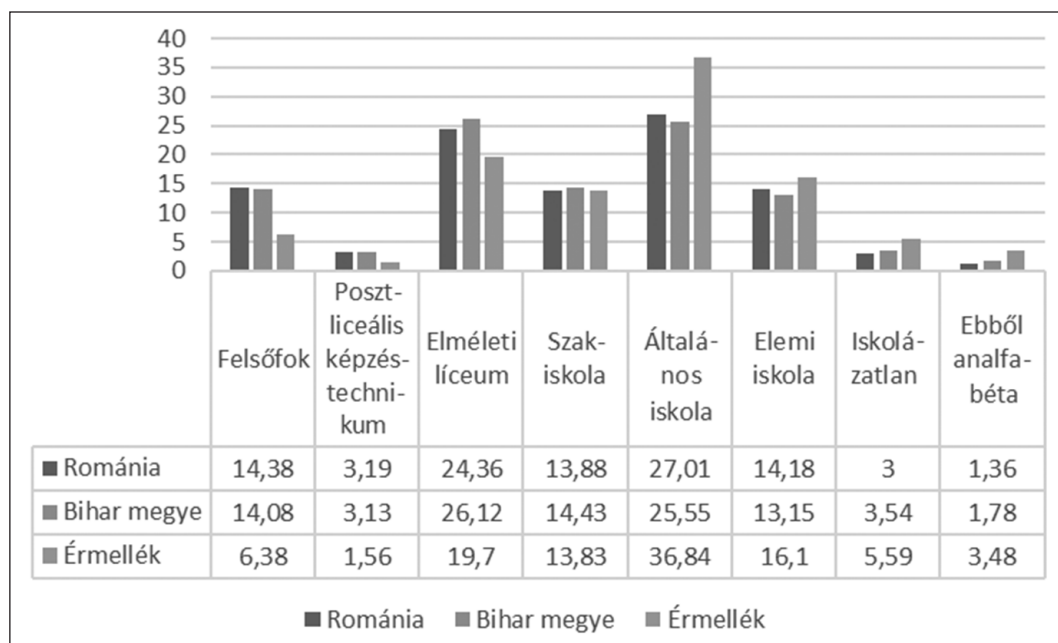
Az iskolai végzettség területi szintű összehasonlításával megállapítható, hogy a megyében a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya kedvezőbb a nagyobb területi egységekhez képest, azonban azt is látjuk, hogy az alacsonyabb oktatási szintű lakosság aránya jelentősebb, hiszen a megye lakosságának 56 százaléka ebbe a kategóriába tartozik.

3. táblázat. *Iskolai végzettség térségi összehasonlításban (%)*
 Table 3. *Educational Attainment by Region (%)*

Terület/Iskolázottsági szint	Legfeljebb nyolc osztály	Szakiskolai végzettség	Középfokú végzettség	Felsőfokú végzettség
Románia	11,7	22,6	53	12,7
Észak-nyugati régió	10	23,2	56,8	11
Bihar megye	16,7	39,3	30	14

Forrás: Oláh és mtsai, 2016, saját szerkesztés

Az érmelléki kistérség településeinek az iskolázottsági adatai alapján megállapítható, hogy a térség lakosságának oktatási szintje lényegesen alacsonyabb, mint az országos vagy megyei átlag. Ezen adatok alapján láthatjuk, hogy az érmelléki lakosság 58,53 százaléka alacsony iskolázottságú, és mindössze 6,38 százaléka rendelkezik felsőfokú végzettséggel. Ezzel szemben az országos és megyei átlagok kedvezőbbek, hiszen több mint 14 százalék rendelkezik felsőfokú végzettséggel. Ezekből az adatokból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a térség lakossága nehezebben talál munkát, és alacsonyabb jövedelemmel rendelkezik. Az alacsony oktatási szint valószínűsíti, hogy kevesebb lehetőségük van a munkaerőpiacon való sikerességre és a magasabb jövedelem elérésére.

4. ábra. *Az iskolázottsági szint megoszlása a tíz év feletti lakosságra (%)*

Figure 4. *Distribution of Educational Attainment for the Population Aged Ten and Over (%)*

Forrás: Pásztor, 2017

Az adatok (4. ábra) alapján megállapítható, hogy az érmelléki térség humán erőforrás-minősége igen alacsony szintű (Pásztor, 2017). A magasabb iskolai végzettség inkább a nagyobb településeken fordul elő, azonban itt is az országos átlag alatt marad. A községek esetében pedig még nagyobb a lemaradás, a leggyakoribb iskolázottsági szint pedig a nyolc általános vagy annál kevesebb.

Ahhoz, hogy az Érmellék gazdasági profilját meghatározhassuk, a térségben található három város: Margitta, Érmihályfalva és Székelyhid gazdasági szerkezetét külön is megvizsgáltuk. Az adatokat a Topfirme adatbázisból válogattuk ki az említett településekre vonatkozóan: a vállalatok rangsorát vizsgáltuk üzleti forgalom, alkalmazottak száma, valamint a realizált nettó profit szerint, majd ugyanezeket a paramétereket vizsgáltuk a tevékenységek alapján is. A továbbiakban helyszűke miatt röviden foglaljuk össze a 2022-es év cégeadataiból kihámozható információkat.

A Margittán található vállalatok ágazati rangsorából azt láttuk, hogy a legtöbb munkavállalót a könnyűipari cégek veszik fel, ugyanakkor nem ezek az ágazatok termelik a legtöbb forgalmat, bár a nettó profit kategóriában a lábbeligyártás a második helyet foglalja el. Megjelenik még a palettán az áruszállítás és az ezt kiszolgáló ágazatok, a kiskereskedelem, valamint az ingatlan, mint domináns ágazat. Érmihályfalván a vállalatok rangsorát az egyes kritériumok szerint a lábbeligyártás dominálja. Érmihályfalva a cipőgyártás fellegetvára az Érmelléken. Ágazat szerint Érmihályfalván a könnyűipari vállalatok dominálják a gazdasági szférát, de megjelenik a mezőgazdaság, az áruszállítás és az ingatlan a palettán, valamint a tanácsadás. Székelyhid esetében is ugyanilyen logika mentén készítettük el a településen tevékenykedő vállalatok rangsorát. Azt láttuk, hogy a mezőgazdaság, valamint a kiskereskedelem a két húzóágazat, de ezeknek a cégeknek a tőkeereje és a felvevőképessége elmarad az előbbi két városétól.

Amennyiben meg kellene rajzolnunk a térség legmeghatározóbb településeinek a gazdasági profilját a rendelkezésre álló cégeadatok alapján, akkor elmondhatjuk, hogy Székelyhid a mezőgazdaság, Érmihályfalva a könnyűipar és Margitta pedig szintén a könnyűipar és szállítás területén erősebb. Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy nagyon eltérően mutatkoznak meg a városok a helyi munkaerő foglalkoztatását illetően. Az aktív népesség kismértékben kap esélyt arra, hogy helyben dolgozhasson. Erős az ingázás Margittára, ugyanakkor erre az aspektusra az interjúk feldolgozása során az egyéni narratívák és megfigyelések mentén még visszatérünk. A továbbiakban a dokumentumelemzésből és a kvalitatív adatgyűjtésből származó empirikus anyag feldolgozása és bemutatása következik, valamint a kutatási eredmények ismertetése kap helye (Topfirme.ro adatai alapján).

A TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSI STRATÉGIÁK RÖVID LÁTLELETE

Ahhoz, hogy rálátásunk legyen arra, hogy az egyes települések víziójában a gazdasággal és általában a munkaerőpiaccal kapcsolatos elképzelések hol helyezkednek el, megvizsgáltuk a fejlesztési stratégiákat. A dokumentumelemzés alapját 12 település 2021–2027-es időszakra kidolgozott és elfogadott fejlesztési stratégiája szolgáltatta. Az elemzési szempontok a településdiagnózisokban fellelhető társadalmi-gazdasági megállapításokra és a megfogalmazott célkitűzésekre

épültek. A fókuszot főképp a humán erőforrásra és a gazdasági állapotra vonatkozó információkra helyeztük.

A települések szintjén kidolgozott stratégiákban számos közös elem található a veszélyek és kihívások tekintetében. A migrációs deficit minden település esetében problémát jelent, ami magában foglalja a szakképzett munkaerő elvándorlását is. Az elvándorlás főleg a fiatal korosztályra jellemző. Ennek következménye a csökkenő gyerekszám, az iskolák elnéptelenedése.

A helyi foglalkoztatási palettán az alapvető megélhetési tevékenységek között a mezőgazdaság, állattenyésztés és a napszámos munka jelenik meg. Szolgáltatások terén a kereskedelmi tevékenységek dominálnak. A munkaerőpiaci kínálat szűkös, ezek a foglalkoztatási formák nem nyújtanak megfelelő számú munkahelyet a helybéli munkavállalóknak.

A munkaerő kiingázása általános probléma a településdiagnózisokban. Ez a munkaerőmozgás minden településtípusra jellemző. Az aktív lakosság foglalkoztatottsága helyben nem megoldott, ezért a munkavállalásnak a lehetőségét csak az ingázás teremtheti meg. A községek szintjén magas az ingázók aránya, de a városok munkavállalói között is vannak ingázók. A községekben a szakmai végzettséggel rendelkező személyek migrációja, különösen az urbanizált területek és külföld felé történő elmozdulása tapasztalható, a jól képzett lakosság fluktuációja történik más területek felé. A legnagyobb felvevőpont Nagyvárad, de a külföldi (főleg Magyarországra irányuló) munkavállalás is gyakori, amely nem napi ingázást, hanem hetit vagy havit jelent.

A feketemunka arányának növekedése is kihívást jelent a kistérség számára, annak ellenére, hogy a terepen készített interjúk ezt explicite nem hangsúlyozzák. Az interjúk alapján a fekete-munka alig van jelen, bár érdemes megjegyezni, hogy a napszámos munkát nem sorolták bele ebbe a kategóriába. A fekete/szürke zónában való foglalkoztatás negatív következményekkel jár a munkaerőpiacra, a helyi gazdaságra és a szociális ellátórendszerre egyaránt.

Az elemzések eredményeként néhány település esetében a szegénység, a társadalmi inklúzió hiánya kiemelt problémaként jelenik meg. Az esetek többségében ennek etnikai színezete is van. A magas arányú roma lakosság kedvezőtlen társadalmi-gazdasági helyzete felerősíti ennek a kérdéskörnek a fontosságát.

Pozitív jellemzőket is találunk a dokumentumokban, hisz erősségekkel is rendelkeznek a vizsgált települések. A mezőgazdaságban való szakmai jártasság kerül említésre, továbbá a mezőgazdaság diverzifikációja jellemző. Az egyes települések eltérő ágazatokban jeleskednek, van, ahol a gabonatermesztés, a gyümölcsstermesztés, illetve a zöldségtermesztés vagy az állattenyésztés a jellemzőbb. A városi jelleg megmutatkozik az ipari tevékenységek hangsúlyosabb jelenlétében. A könnyűipari ágazat mindhárom érmelléki városban megjelenik.

A fejlesztési tervek hatékonyságát infrastrukturális, oktatási, egészségügyi, gazdaságfejlesztési, idegenforgalmi, környezetvédelmi indikátorok segítségével követik nyomon. A stratégiák elemzése során is találunk utalást a kutatási kérdéseinkre, amely az atipikus munkaformák meglétére vonatkozik. A községek szintjén a napszám az egyik leggyakoribb foglalkoztatási formának számít. A jövőbeli veszélyek között a feketemunka arányának elterjedésével is számolnak. Meghatározó gazdasági profil a mezőgazdaság, annak ellenére, hogy ez a terület a rendszerváltás óta folyamatosan visszaszorulóban van. A vállalkozói szférában a kereskedelmi ágazat az, amelyik említésre méltó. Az egyes ágazatok fejlődésének akadálya a humán erőforrás képzetlensége, alacsony iskolázottsága és előregedése is.

A továbbiakban a kvalitatív kutatási eredmények bemutatását két dimenzió mentén végezzük, éspedig a humán erőforrásra vonatkozó, illetve a gazdasági adottságokra utaló tényezők mentén. A munkavállalói jellemzőket három fő szempont szerint határoztuk meg: az iskolai életút, szubjektív megítélésen alapuló kompetencia/szakértelem, illetve a jövőtervek alapján. Az interjúelemzések során a gazdasági aspektusokra vonatkozóan a helyi munkaerőpiac dinamikáját, a munkavégzési formákat, alternatív munkavégzési stratégiákat, illetve a jövőterveket igyekeztünk feltérképezni.

A HUMÁN ERŐFORRÁS JELLEMZŐI A KISTÉRSÉGBEN

A munkaerő szerkezetével összefüggésben az iskolázottságra, kompetenciákra, szakértelemre vonatkozó kvalitatív adatokat gyűjtöttünk. Arra is kitértünk, hogy milyen áldozatok, erőfeszítések meghozatalára vállalkoznának a beszélgetésekbe bevont alanyok annak érdekében, hogy megváltoztathassák vagy megtarthassák munkaerőpiaci pozíciójukat.

Az *iskolai végzettség* alapján elmondhatjuk, hogy az alacsony iskolai végzettség a domináns, a legtöbben a nyolc vagy annál kevesebb osztályos iskolai végzettségi szinttel rendelkeztek az alanyok közül. Ezt mutatják a 2011-es népszámlálási adatokból kiszámított és korábban bemutatott értékek is. Rákérdeztünk azokra az eseményekre, amelyek elindították az egyéneket a munkavállalás során, mikor, kinek a segítségével váltak a megkérdezettek munkavállalóvá. Igazodtunk ahhoz a koncepcióhoz, amely szerint az iskolai végzettség, a megszerzett tudás a gazdasági fejlődés bázisának tekinthető, ez volt az origója minden interjúhelyzetnek. Ezen tényező mentén az összegyűjtött válaszok tartalma jól megkülönböztethetővé tett két szemléletmódot, az alacsony iskolai végzettségű és a magasabb iskolázottságú személyek közötti gondolkodásmódbeli különbségekre vonatkozóan.

Mivel a térség besorolását tekintve a hátrányos helyzet a gyakran alkalmazott jellemző, így a kutatásunkban is kíváncsiak voltunk, hogyan vélekednek a hátrányos helyzetről, annak mibenlétéről. Ennek meghatározása, nagyon szubjektív volt az alanyok körében.

„Nagyon sok szempontból lehet valakire azt mondani, hogy hátrányos helyzetű, de az a fontos, mi az állam álláspontja. Nem biztos, hogy amit annak mondanak, azt én is annak érzem, és fordítva. A társadalmi konvenció nagymértékben befolyásolja, hogy éppen mit tartunk annak.” (F.21)

Az interjúk alapján a hátrányos helyzet romákra, fiatalokra, idősebb munkavállalókra terjedt ki. Ebben a tekintetben a térség követi a szakirodalmi és kutatási megállapításokat, mely szerint a munkaerőpiac számára meghatározhatóak a hátrányos helyzetű csoportok. A foglalkoztatottsággal összefüggésben is felmerül a hátrányos helyzet. A hátrányos helyzetben szinte egységesen megjelenik a rövid iskolai pályafutás.

„Sajnos nem tudtam befejezni az iskolát, mert ugye segíteni kellett a szüleimnek, és a munkát választottam... És onnan meg már jött a szerelem és a család.” (F.3)

Az alanyaink esetében a tanulói életutak nem a sikerről szóltak, nem szerettek iskolába járni, aki szakmát tanult, az is kényszerből választotta azt a profilt, mert nem volt más. Akiknek jobban ment a tanulás, szívesebben is emlékeztek az iskolás évekre, azon belül is az osztálytársakra. A visszaemlékezésekben gyakran megjelenik a gyerekkori, ötödik osztály utáni időszakban a napszámba járás. Ez megszokott volt a rendszerváltás előtti nyári vakációkban. Ugyanakkor az is abszolút megfigyelhető, hogy a hagyományosnak tekinthető családmodell érvényesült a továbbtanulási lehetőségeket illetően:

„Én nagyon jól tanultam, csak nekem a szüleim, amikor elértük a tizedik osztályt, azt mondták, hogy nekem van egy bátyám és egy öcsém, és a férfiaknak kell tanulni tovább, a lánynak nem kell menni, nálunk ez volt. Nagyon szerettem mindent tanulni. Az osztályfőnök hazament, rimánkodott a szülőknek, hogy engedjenek, engedjenek, mert nagyon jól tanulok... és nem... a lánynak faluhelyen nem jutott pénz.” (F.2)

„Szerettem járni suliba, mert célom volt, hogy el akartam érni valamit, sajnos nagyon nehéz volt a szüleimnek, a muszájság rávitt, hogy otthagyjam az iskolát. Most a fiaimnak, azon törekszem, hogy ők ériék el azt, amit az apjuk nem ért el.” (F.3)

Az alacsony iskolai végzettség nem tűnt a múltban gondnak, sőt inkább a szorgalom jele volt, hogy minél hamarabb dolgozni akartak/kellett, hogy saját lábön tudjanak megállni. Pár évtizede, a rendszerváltás előtti időszakban voltak olyan munkahelyek, ahol könnyen el lehetett helyezkedni alacsony iskolai végzettséggel. Ezek az állások főleg a mezőgazdasági ágazat különféle alrendszereiben voltak, ahol sok volt a kétkézi-fizikai munka.

„...iskola után szezonmunkát végeztem, aztán férjhez mentem, 15 hónap alatt jött a két gyerek, aztán otthon voltam velük tízéves korukig, én rendeztem őket, aztán elkezdtem dolgoztatni, de mindenfelé megszünt pont akkor, aztán annyiba maradt...” (F.2)

De a környékbeli gyárakban is volt állás, ahol a dolgozók rendre beiratkozhattak tanfolyamokra, melyek után szakmunkási végzettséget szereztek. Sokféle ágazatban lehetett dolgozni: voltak könnyűipari vállalatok, bútorgyár, a mezőgazdasági szövetkezetekben, vasmegmunkálásban stb. Ezekből a struktúrákból mára szinte semmi nem maradt. Viszont megmaradt a szemlélet, amely szerint *„mihamarabb munkába kell állni, főleg, ha nem tehetős az ember családja”* (F.4). A szocializációs minták ebben a vonatkozásban is meghatározó jelleggel bírnak, hiszen a munkavállalói attitűdöket is alakították/-alakítják. A rövid iskolai pályafutás esetében pedig a családi minták jelentősége felerősödik, hisz ez a legmeghatározóbb szocializációs közeg. Ez lehet egy magyarázata a tanult tehetetlenség kialakulásának, amelyben az egyén passzívvá válik, alig jellemzi a kezdeményezőkézség. Ebből fakadóan megjelenik az a nézet, hogy nem rendelkezik kontrollal egyes élethelyzetei felett, és az erőfeszítések így hiábavalóak, vagyis nem rendelkezik olyan stratégiákkal, amelyekkel a kimeneti eredményeket befolyásolni tudná. Ez a magatartás maga a megoldás a kudarc kezelésére és elkerülésére, melynek eredménye a beletörődés – ezeket

nevezhetjük a szakirodalom nyomán is passzív túlélési stratégiának (Péter, 2003). Az aktivitáshoz szükséges készségek elsajátítását elősegítheti a tanulás, legyen az formális vagy informális jellegű.

Az alkalmazotti munka felértékelődik a vele járó előnyök révén: kiszámíthatóság, társadalom- és egészségbiztosítás, azaz „mennek a munkaévek”. Talán ebben látják a legnagyobb lemaradást, kimaradást azok, akik nem rendelkeznek állandó munkával. Munkakeresési próbálkozások vannak, különböző információgyűjtési praktikákat alkalmaznak, interneten, ismerősöktől érdeklődnek, de eredmény kevés esetben van. Sok esetben megszületett a sikertelen elhelyezkedést magyarázó ideológia, mint az ingázás megterhelő jellege, a nem optimális munkabeosztás, a váltásban való munkavégzés terhei, a munkavégzés módja, általában a munkahelyek hiánya vagy egyéb szubjektív életkörülmények és strukturális tényezők.

„Nincs munkahely, nagyon sokan nem bírják a navétát [ingázást], a régi világban, apámék azt mondják, rengeteg munka volt itt, jelenleg meg most nincs...” (F.3)

„Olyan munka lenne, amit három váltásban kellene csinálni, meg ingázás is lenne, azt én nem bírom egészséggel.” (F.1)

A *szakértelem*, a *kompetencia* az alanyok percepciójában pozitív tartalmú. Úgy vélték, érte nek sok mindenhez, mert mindenbe belekóstoltak az évek során. Bár az elbeszélésekből valóban kitűnik, hogy többféle munkát végeztek, de azok mindegyike alacsony státuszú bérezésben is és szakmai elvárások tekintetében is. Ugyanakkor a strukturális hátrányok is megjelennek az egyéni narratívákban, pl. az idősebb korosztály esetében.

„Miért nem a tehetségét nézik valakinek, miért az életkorát, miért nem próbálják ki az embert, meg se engedik, hogy megmutassa, mit tud, nincs lehetőség.” (F.2)

A *jövőtervek* feltárására két kérdés vonatkozott: az egyik az ideális munkahelyre, a másik pedig a saját erőfeszítésekre utalt. A munkával kapcsolatos vágyak esetében arra kértük az alanyokat, fogalmazzák meg, hogy mit várnának el egy számukra ideális munkahelytől. A hátrányos helyzetű munkavállalók legtöbbje számára nehéz volt megfogalmazni az ún. álom munkahellyel kapcsolatos elképzeléseiket. A vágyaik, elvárásaik megfogalmazása során inkább konkrét munkakört neveztek meg az alanyok, mint cipőgyári munkás, óvónő, élelmiszer-ellenőr, semmint vágyakat. A rendszerváltás előtt megélt valóság is előjött jelenlegi vágyként. Szavakban kifejezve a pénzt, ingázást, egészséget, munkahelyet, munkakedvet, munkát, bánásmódot említették, valamint kicsit árnyaltabb kifejezéseket is felsoroltak, mint: tisztelet, becsület, lehetőség. A magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők számára az álom munkahely a munka körülményeire vonatkozó kifejezésekre vonatkozott, nem a munka tartalmára (feltöltődés, siker stb.).

Az erőfeszítések tekintetében, azaz, hogy mit tennének meg a vágyaikért, azért, hogy rendelkezzenek a jövőben munkahellyel, nem volt kiforrott stratégia, főleg az alacsony végzettségűek körében. Az idősebb korosztályhoz tartozók az „új rendszerben” nem szerezték meg azokat a

kompetenciákat, amelyek képessé tennék őket a munkaerőpiaci elvárások szempontjából a biztos munkahely megszerzésére. Bent ragadtak abban az elgondolásban, hogy ők tanultak egy vagy két szakmát is, azzal pedig boldogulniuk kellene, de a körülmények nem engedik.

„Van egy réteg, aki vagy elkeseredésében, vagy tanácstalanságában ragad, és marad ott, ahol van, ők nem is nagyon akarnak kilépni abból a közegből, amiben vannak.” (Sz.1)

Nem a saját erőforrásaik miatt gondolják, hogy nehéz helyzetben vannak, hanem a rendszer változott meg úgy, hogy őket nem fogadja be, de nem teszik fel a kérdést, hogy miért. A felnőttkori tanulás nem jelenik meg, mint a bizonytalanságból való kiút lehetősége. A strukturális változások nyomán létrejött élethelyzetekben a tanulásnak nem látják a létjogosultságát:

„Tanulni lehetne, de azt ebben a pillanatban nem lehet, akkor az öt gyermek éhen pusztulna.” (F.3)

„Tanulni persze mehetnék, de az legalább öt év, az sok, nagyon sok.” (F.6)

A már munkával rendelkezők esetében a tanulás, a fejlődés alaptényezőnek számított. Az interjúk alapján abszolút körvonalazódott a tanulás/tudás értékelésének két eltérő percepciója. Jelen esetben is igazolódik az, hogy az interjú módszerével gyűjtött adatok mélyebb betekintést nyújtanak a vizsgált téma részleteibe. A jövőbeli tervekről folytatott beszélgetésekből kiderült, hogy nem minden társadalmi csoport számára egyforma mértékben értelmezhető a lehetőségek fogalma és annak tartalma. Az adott válaszok alapján megmutatkozott, hogy az emberek hogyan értelmezik a lehetőség fogalmát. A hátrányos helyzetben lévő egyének esetében a vágyak megfogalmazása gyakran kihívást jelentett. Az értelmezésük alapján a lehetőségek körét az határozta meg, amit a környezetükben láttak vagy tapasztaltak.

A fent említett megállapítások alapján az optimális foglalkoztatási helyzet javítása érdekében olyan megoldások lennének előnyösek, amelyek gyorsan, helyi szinten, elfogadható bérezéssel biztosítanák a munkalehetőségeket. Az atipikus munkavállalási formák bővítésével, mint pl. rugalmas munkaidő, bedolgozás, távmunka, vélhetően javulhatna a foglalkoztatási esélye azoknak is, akik alacsonyabb gazdasági versenyképességgel rendelkeznek. Itt fontos lenne azonban, hogy a fennálló helyzet ne az informális szektorba kényszerítse a kiszolgáltatott munkavállalókat, a megszületett megoldások ne a munkavállalók vulnerabilitását és a munkaerőpiac prekarizálódását erősítsék.

GAZDASÁGI ADOTTSÁGOK A KISTÉRSÉGBEN

Kutatásunkban a gazdasági szempontok vizsgálata kiterjed a munkaerőpiaci potenciál, a munkalehetőségek, a települési fejlettség és a jövőbeli kilátások számbavételére. A gazdasági szempontok továbbá a gazdasági diverzifikációt, a beruházásokat és a vállalkozói környezetet is tartalmazzák. Ezek mind meghatározó tényezők a gazdasági növekedés és a foglalkoztatás szempontjából, valamint jelentősen befolyásolják a települések fejlődési lehetőségeit és a jövő-

beli kilátásokat. Az interjúelemzések során ezekre az aspektusokra összpontosítva vizsgáljuk a gazdasági helyzetet és a jövőbeli kilátásokat. Az interjú mint módszer segítségével mélyebb tekintést nyertünk a munkaerőpiac helyzetébe, jobban megismerjük a piaci szereplőket.

A helyi *munkaerőpiaci állapotokat* a megkérdezettek negatív jellemzőkkel illették. Bár a statisztikai adatok szerint nem tekinthető jelentősnek a munkanélküliségi arány, mégis a hétköznapi élet szintjén úgy értékelték, hogy a kereslet oldalán többen vannak, mint a kínálati oldalon. Vagyis sokan keresnek munkát, de nem találnak. Árnyalja a helyzetet, ha az iskolai végzettség alapján vizsgáljuk a foglalkoztatottságot. Az iskolázottság az alanyok szerint legtöbbször fontos. Természetesen itt is lehetnek kivételek:

„Mi kell a boldoguláshoz, munkától függ, ha a földeken dolgozik valaki, annak nem feltétlenül kell sokat iskolába járjon... Mindenképp motiváció kell, ha szereti valaki a földművelést, akkor az tud megelégedett lenni a munkájával.” (F.22)

Más vélemény is megfogalmazódott, igaz, a munkaadói oldalon.

„Nem lett több a munkanélküli, mert munkalehetőség van, másfajta munkalehetőség...”

Nem nagyon talál az ember munkaerőt, ha szükségem van valakire. Nem biztos, hogy eljön azért a pénzért, nincs ráutalva... Mikor idekerültem, volt egy kisiparos réteg, mesteremberek, csodálatos, jókedvű mesteremberek voltak, asztalos, vasas, ez a réteg eltűnt.” (Sz.5)

A munkanélküliség visszaszorulására utal az is, hogy egyes esetekben a munkaerő minősége helyett már a mennyiség lesz prioritás. Egyik ilyen terület az építkezés. Itt a vállalkozói oldalon megjelenik a munkaerőhiány kérdése, és annak képzettsége. Egyik alany szerint *„a rossz munkaerő is pótolhatatlan”* (Sz.7). Az Érmelléken is tetten érhető az alulfoglalkoztatottság, azaz amikor az iskolai végzettséghez képest alacsonyabb státuszú munkát vállal el valaki. Az egyetemi végzettséggel rendelkezők számára nem nyújt sok elhelyezkedési lehetőséget a térség.

„Egyetem után, ha azt elvégzik, iskola után max. tanárként tudnak visszatérni, vagy mondjuk a polgármesteri hivatalhoz... Nem igazán látnak itt fejlődési lehetőséget. A mai fiatalok nem igazán látnak potenciált a városban, hogy itt maradjanak, amin jó lenne a jövőben változtatni. Nincs sok munkalehetőség, a gyárak megszüntetése után sokan nem álltak a legjobb anyagi helyzetben. Kevés a lehetőség munkahely szempontjából. Nemcsak a romák, de a magyarok is érzik a munkalehetőségek hiányát. Sokan a kertben természetnek. Állatokat tartanak sokan, kertészkednek, mezőgazdálkodnak, igazából ezzel próbálják kiegészíteni.” (Sz.3)

A munkaerőpiaci változások következtében alakulnak ki új foglalkoztatási formák, olyan munkavégzési módok, amelyek fenntartják a hátrányos helyzetet. Ilyen munkaformák a margi-

nális munkavállaló, az alkalmi, szezonmunkás, atipikus munkaformákban dolgozók, fekete- és szürkemunkát végzők. Bár ezek a munkaformák általában bizonytalanok, időszakosak, de előnyökkel is járnak, hisz általuk időnként csökken a tartós munkanélküliség – bár ez nem jelenik meg a statisztikákban, ugyanakkor növeli a munkaerőpiaci átjárást.

„Nagyon sokan dolgoznak a mezőgazdaságban, és sokan mennek át Magyarországra mezőgazdasági szezonális munkát vállalni. Szerintem kevés a munka, de aki akar dolgozni bármilyen nemű munkában, legyen kitartása, és ha elmaradottsága van, legyen az a mezőgazdaság, legyen az a bútoroknak az előállítás, legyen az akár kereskedelem vagy bármi, hogyha jól végzi a munkáját, és kitartása van, és nem adja fel az első nehézség esetén sem, akkor meg tud élni.” (Sz.1)

A romániai és a helyi munkaerőpiacon megszerezhető bérezéssel nem voltak elégedettek a megkérdezettek, mégsem a jövedelem volt a leginkább kiemelt gond a munkavállalás során, hanem más tényezőket említettek, mint a munkakörülmények, a munkamorál:

„Nem feltétlenül azzal van a probléma, hogy nincs munkahely, vagy nem elég a pénz, hanem hogy nem becsülik meg a munkást, akkor sem, ha jó szakember. Nem az a fontos, hogy ha jól végezte el a munkát, akkor kapjon többet, hanem hogy mivel lehet lefaragni a pénzből, milyen kifogásokat találnak. Nem mondják meg, hogy hogy lehet haladni egy munkahelyen.” (F14)

„Vannak a munkaadók is, a főnökök be-be szólnak, el kell gondolkodni, hogy megyünk vagy maradunk. A munkást meg kellene becsülni, nem lehajtani.” (F3)

Mindezek ellenére a helyi munkahelyeket stabilaknak ítélték meg, *„minél nagyobb egy cég, annál biztosabb a munkahely”* – volt az egybehangzó vélemény.

A megoldási lehetőségek között az ingázás gyakran említett fogalom volt. Ebben a térségben az időszakos belső vándorlásnak ezt a specifikus formája kimondottan jellemző – így külön szót kell ejtenünk erről a jelenségről. Különbség tapasztalható ugyanis azok között, akik ingáznak, és azok között, akik nem, és nem is rendelkeznek munkahellyel. Azok számára, akik nem ingáznak, ez egy olyan lehetőség, ami csak kényszermegoldást nyújt, ami nem egészséges, vagyis nem kedvező lehetőség. Azok számára viszont, akik belülről ismerik az ingázás világát, mást jelent. Az interjúalanyok elbeszéléséből egybehangzóan kicseng egyfajta megelégedettség. Úgy vélik, hogy az ingázás, főleg az építkezésben dolgozók számára, tekintélyt ad, a faluban irigylik azokat, akiknek ezáltal van állandó munkájuk:

„...sokan jönnének, de nem való ez mindenkinek, érteni is kell valamibe.” (F8)

A jövedelem mellett azt emelték ki a megkérdezettek, hogy biztonságot ad a munka, és főleg az, ha alkalmazottaként dolgoznak. Erre is úgy tekintenek, mint egy kiváltságra, mert nem könnyű ilyen munkát találni.

A foglalkoztatási alternatívákra vonatkozóan az ingázás mellett a napszám, a háztáji munka és a külföldi munkavállalás jelenik meg a legtöbbször a narratívákban. Az állandó munka helyére atipikus foglalkozási formák lépnek. A hátrányos helyzetben a napszám mint (egyetlen) megélhetési stratégia jelenik meg, és nem mint szürke-/feketemunka:

„Lehetett válogatni, ha nem tetszett az embernek, ahogy fizettek, ment tovább... Nekem is jó volna egy kis meló, 65 éves vagyok, de kellene, gondozom a beteg bátyámat, napszámból élünk a beteg bátyámmal.” (F.4)

A háztájiban való munkavégzés is megjelenik a legtöbb esetben, bár ezt nagyjából a feleségek/nők végzik. A hagyományos családmodell a meghatározó. Ott, ahol a férfi rendelkezik állandó munkával, a feleség nem dolgozik, vagy csak alkalmi munkát vállal.

„Fontos, hogy az otthoni dolgok el legyenek rendezve.” (F.10)

A megélhetési stratégiákban a mezőgazdaság gyakran kiemelt helyen szerepel. Ez a tevékenység az alapja annak, hogy az alapszükségletek kielégítése megvalósulhasson. Az alacsony iskolai végzettség hátrányos hatása is kidomborodik az interjúkból. A külföldi munka lehet lehetőség, akár a mezőgazdasági szektorban:

„Aki a mezőgazdasághoz egy kicsit is ért, az meg tud élni belőle.” (Sz.2)

Bár azt is látják, hogy a napszám sem egy hosszú távú munkalehetőség, mert *„Ma már a mezőgazdaság nagyrészt gépesített, így napszámosokra sincs annyi szükség” (Sz.2).*

A feketemunka a diskurzusok szintjén visszaszorulóban van, mert az aktuális jogszabályok keményen büntetik azokat, akik ezt támogatják:

„Feketemunka visszaszorulóban van, még létezik, de nem úgy, ahogy régebben, mert most már kötelezik, félnek a cégek is, azt, hogy ne úgy hívják őket, mert olyan büntetéseket kapnak, hogy tényleg nem éri meg, vagy pedig a feleség szül, akkor ő elmegy gyesre, kezdenek felébredni rá, hogy jobb, ha le vannak valahova »angazsálva« [alkalmazva], minthogy feketemunkáért a napi betevő megvan, de holnap nem tudom, ha esik az eső, vagy hó, vagy ilyesmi, miből egyek, ez így nem megoldás. De ha van egy munkahelyem, meg biztos munkahelyem, akkor igen, megszült a feleségem, akár én is mehetek gyesre, megy a nyugdíjam, megy a biztosításom, az egészségügyi biztosítás.” (Sz.6)

„Nem jellemző az illegális munkavégzés, a feketemunka, talán a napszám, ha az annak mondható. Mindenki el van helyezkedve vagy itthon, vagy külföldön, vagy Váradon, vagy az AVE-nál, a szemétszállításban vesznek részt.” (Sz.1)

A végzett munka, valamint a munkaerőpiaci pozíció biztos, kiszámítható volta mint igény mindenkinél megfogalmazódik, ez a fenti interjúrészletekkel is alátámasztható. A kiszámítha-

tatlan munka és jövedelem sebezhetővé teszi a munkavállalót, és sajátos túlélési stratégiák kidolgozására kényszeríti, amely tovább mélyítheti az adott esetben fekete-/szürke- informális-illegális szektorban való tevékenykedés bármelyik formáját.

A *külföldi munka* nemcsak mint lehetőség, de mint a helyi munkaerőhiány oka is megjelent. Erre a megyei fejlesztési stratégiai adatok is kitérnek. A beszélgetések során is rákérdeztünk a külföldi munkavállalásra. Az alanyok szerint a külföldi munkavállalás a fiatalok és a romák körében gyakoribb. A megkérdezettek úgy ítélik meg, hogy az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők számára nyújthat ez megoldást:

„A fiatalok nagy része, akik egyetemet végeztek, dolgoznak, el lehet helyezkedni, akik szakiskolába jártak, vagy nem tudtak leérettségizni, azok elmennek külföldre, mert nem mennek el itt gyárba minimálbérezésért. Elterjedt ez a szezonmunka, ez a sláger itt nálunk, időstől fiatalig mindenki megy szezonmunkára.” (F.15)

A külföldi munkavállalás több tekintetben lehet megoldás a megélhetési források előteremtése szempontjából. Egyik ilyen aspektus és az elhelyezkedés akadályja is egyben az itthoni alacsony bérezés:

„Akadály az is, hogy gyenge a fizetés, ezért vannak nagyon sokan külföldön, az egész Romániába’ nagyon gyenge a fizetés.” (F.3)

Gyakran az itthoni helyzet kilátástalanságából eredően, a lehetőségek hiányával szemben egy megoldás, jobb megélhetést remélnek tőle, a környezeti példák is sarkallják az egyéneket erre, ha a családban, baráti-ismerősi körben már külföldön dolgoznak, de nem elhanyagolható az a tény sem, hogy az otthoni rossz anyagi körülmények késztetik az érintetteket arra, hogy hosszabb-rövidebb időre elhagyják az országot. A külföldi munkába nem látnak bele más hozadékot, mint az anyagiak, nem jön elő a nyelvtanulás, a tapasztalatszerzés, a tanulás általában vagy akár a karrier lehetősége. Inkább az a mítosz él, miszerint rövid ideig tartó megfeszített külföldi munkával meg lehet alapozni az itthoni életet.

„A roma kategória körében elég gyakori, nyáron kint vannak, télen hazajönnek... Fiatalkorában inkább elmegy az ember, amikor nincs kötöttség. Iskola után elmegy megszédni magát, hogy egy kis tartalékkal induljon az életnek.” (F.18)

A roma munkaerő vándorlása nemcsak a megélhetés lehetőségét hozta magával, hanem a közösség életszínvonalának javulását is. A romák körében népszerű külföldi munkavállalás a helyi munkalehetőségek hiányában terjedt el, kénytelenek külföldre menni, például gyümölcszedésre, főleg Magyarországra. Ennek a munkavégzésnek közvetlen hatása a jövedelemszerzés, de emellett egy másik közvetett hatást is említettek az interjúalanyok, mégpedig, hogy a munka segít csökkenteni a bűnözést és a lopásokat a roma telepeken és azok környékén.

„Most jelenleg a 80 százaléka kint van Magyarországon, gyümölcszedésen. Mikor van a szezon, hát a legtöbben ott vannak, abban az esetben, ha van munka. A családban mindenki, aki már elérte a felnőttkort [...] megy kintre dolgozni... Mióta ez van, mondhatjuk azt is, hogy visszaszorul a bűnözés, a lopás, tehát régen küszködtek a mezőn, eltűnt a tengeri, eltűnt ez meg az, amit lehetett, mozdítottak. Most úgy érzem, hogy ez visszaszorult, mert ha van munka, van pénz, akkor nem kényszerülnek rá. Hogyha tudnak valamit az asztalra tenni, akkor nincs baj... Ha nincs sehonnan, akkor az van, hogy megyek, és elveszek valamit.” (Sz.6)

Ebben a régióban a leggyakoribb célország Magyarország. A legtöbb külföldi munkavállaló nem akarja feladni itthoni életét, ragaszkodik a családjához, barátaihoz.

„A régi szakmabeliek eljárnak Nagyváradra és más városokba, különböző gyárakba dolgozni, a többiek elhelyezkedtek a kőművesiparban, a nagy mesterek pedig külföldön vállalnak munkát. Nagyon sokan vállalnak szezonális munkákat, mezőgazdasági tevékenységeket Magyarországon, például tormázni mennek.” (Sz.1)

Akadályként az merül fel, hogy egyedül nem mernek nekivágni, nem tudják, hogyan fogjanak hozzá az ügyintézéshez. Éppen ezért kap kiemelt szerepet a kapcsolati tőke ebben a vonatkozásban. Ha egy közösségben valaki megszerzi ezt a tudást, utána sokkal nagyobb arányban élnek ezzel a lehetőséggel a közösség tagjai.

A hátrányos helyzet kialakulásának okai között többször is visszaköszön a munkahelyek hiánya az elbeszélésekben, ami arra utal, hogy átalakult a munkaerőpiaci kínálat a rendszerváltást követően, és a globalizáció hatásaként ebben a térségben megszűntek a gyárak, a mezőgazdasági munkahelyek. A régióban korábban működő könnyűipari tevékenységek visszaszorultak, számuk csökkent, szinte meg is szűntek. A régió gazdaságának szerkezete változott az évek során, és egyre nagyobb hangsúlyt kap a szolgáltatóipar és a külföldi munkalehetőségek.

„A szolgáltatói ipar is nagyon jól reprezentált... A romák legtöbb esetben elutaznak külföldre. Régebben volt bútorgyár, vasárugyár, egyéb könnyűipari tevékenységekkel foglalkozó cégek. Most már kevesebb az ilyen létesítmény.” (Sz.2)

A szolgáltatóipar jelentős szerepet játszik a vizsgált régió gazdaságában, de ez, mint korábban láttuk, kimerül a kereskedelembe. Ebben a szektorban sok vállalkozás jelent meg, de a munkalehetőségek száma alacsony, a szektor jellegéből adódóan.

A gazdaságfejlesztést célzó *jövőtervek* között a munkaerőpiac szerkezetének átalakítása közösségi prioritásként jelent meg. Ez az elem egyike azoknak a faktoroknak, amelyek elősegítik a pozitív változásokat. A vidék infrastrukturális fejlődése szemmel látható. A humán erőforrás szempontjából azonban ezek az erőfeszítések nem elegendők. A munkaerőpiac dinamikája is szervesen befolyásolja a fejlődést. A fiatalok bevonása és képzése olyan szakmákban, amelyek

a helyi gazdasági igényeknek megfelelnek, fontos a munkaerőpiac frissítése és működőképességének megőrzése érdekében. A hiányzó fiatal munkaerő miatt az idősebb generációk alkotják a munkaerőpiac túlnyomó részét, ami hosszú távon fenyegetheti a közösség gazdasági életképességét.

„Bár maga a város, ha szétnézel, azt mondd, hogy fejlődik, mert próbálnak egy csomó mindent megtenni, utakat s mindenfélét felújítani, viszont munkaerőpiac szempontjából nem túlzottan látom azt, hogy fejlődnének, ami nem jó, mert előrepszik előbb-utóbb a közösség, és kellenének a fiatalok. Talán ez is lenne a jövő, hogy oké, ne járjon mindenki egyetemre, viszont igenis képezzünk olyan szakembereket, akik jól végzik a munkájukat.” (Sz.3)

Az egyensúly megtalálása az infrastrukturális fejlesztések és a munkaerőpiaci igények között lehet a térség fejlődésének kulcsa. A munkaerőpiaci igényekhez való igazodás szintén elengedhetetlen a fenntartható fejlődés érdekében. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányának növekedése mellett szükség van olyan szakemberekre is, akik magas szakmai kvalitásokkal rendelkeznek és hozzáadott értéket képeznek a térségben munkájuk által.

A tervekhez, a jövő pozitív alakulásában fontos szerep jut a kitartásnak, a motiváció meglétének. Ezek nélkül az előrelépés nehézkes. Ugyanakkor az emberek közötti türelem, a szorgalmas munka és a körülmények elfogadása lehetővé teheti a fejlődést. A pozitív hozzáállás és a körülmények kihasználása segíthet abban, hogy előrelépés történjen, és változások valósuljanak meg. A kihívásokkal való szembenézés és a rendelkezésre álló lehetőségek felismerése és kiaknázása az emberi fejlődés és előrelépés kulcsfontosságú tényezője.

„Mindaddig, amíg csend van, a jövő jól alakul. Akarat nélkül szinte semmi nincs. Ha az emberek türelmesek egymáshoz, ha egy kicsit szorgalmasan dolgoznak, ha megbékélnak azokkal a körülményekkel, amelyek adottak, és kihasználják őket a lehető legpozitívabb módon, akkor fejlődés lesz.” (Sz.2)

A vállalkozói kedv, a pozitív hozzáállás, az adott körülmények ismerete képessé teszi az egyént arra, hogy a fejlődési utakat meglássa. A nehézségek és a változások gyakran lehetőségeket hordoznak magukban, és azok, akik hajlandók ezeket az lehetőségeket kihasználni, hosszú távon fejlődnek és erősödnek.

„Remélhetőleg működni fogunk, remélhetőleg nem lesznek olyan szociális akadályok, gazdasági nehézségek, amelyek az embereknek a pénztárcáját nagyon fogják befolyásolni. Ebben is biztos vagyok, hogy el fog menni, mert egy fenntartható vállalkozás egy bizonyos szintig van, mint ahogy a fenntartható energiaforrások is, és nem is a fenntartható, főleg, amikor azt mondják, hogy folyamatosan fenntartható energiaforrások a vállalkozások. Ez nincs... semmi sem tartható fenn, főleg a folyamatos fenntarthatóságról, ha beszélünk. Mert minden stagnál, és utána pedig egy erős hanyatlás figyelhető meg bármilyen vállalkozásról legyen szó, tudom, hogy nekünk is el fog jönni az az idő, amikor

elérjük a csúcst, stagnálni fogunk, és tudom, hogy utána hanyatlás fog következni, hogy aztán meg tudjuk-e fogni a hanyatlást, az majd kiderül, de igyekszünk tehát minél tovább elhúzni azt a fenntartható fejlődést, minél később következzen be a stagnálás, illetve semmi sem fenntartható az én véleményem szerint.” (Sz.1)

A fenntarthatóság és a gazdasági stabilitás nem föltétlenül képeznek prioritást egy hátrányos helyzetű térségben, hiszen vannak olyan szociális és gazdasági kihívások, amelyek befolyásolhatják az emberek jólétét, és ezek a hosszú távú célok háttérbe szorulnak. Az, hogy a marginális pozícióban lévő, napszámból vagy idénymunkából élő munkavállaló képes-e alkalmazkodni a munkaerőpiaci változásokhoz és elvárásokhoz, kritikus kérdés. Fontos lehet annak a folyamatnak a monitorizálása, hogy miképp adaptálódik és reagál a munkavállaló a változó körülményekre. Ez is lehet a gazdasági sikert alakító faktor egy térségben.

Összességében az Érmellék humán erőforrás – munkaerőpiac – gazdaság tengelyét vizsgálva azt látjuk (a szekunder és primér adatok elemzéséből), hogy a strukturális szerkezetváltás nyomán kialakult helyzet, valamint az egyéni tanulói és munkaerőpiaci életutak találkozási pontja ebben a hátrányos helyzetű térségben sajátos jellemzőket hozott létre. A továbbiakban visszacsatolunk a kiindulást képező kutatási kérdéseinkhez, valamint összegezzük a terepen látottakat.

ÖSSZEGZÉS

Kutatásunk az érmelléki munkaerőpiacon megfigyelt trendek és mintázatok elemzésére összpontosított. A vizsgálat célja az volt, hogy megértsük a munkaerőpiac aktuális helyzetét ebben a régióban, és azonosítsuk a munkaerőpiacot alakító tényezőket, valamint azok hatásait a foglalkoztatásra és a gazdaságra. Az interjúk elemzése során a helyi gazdaság és humán erőforrás kontextusában, a munkaerőpiaci jellemzők és tendenciák, valamint a munkaerő-szerkezet aspektusaira összpontosítva vizsgáltuk a térség gazdasági helyzetét és a jövőbeli kilátásait. Az interjúk segítségével mélyebb betekintést nyertünk a munkaerőpiac állapot jellemzőibe, a vállalkozói környezetbe, az iparági lehetőségekbe. Ezek a tényezők kulcsfontosságúak a településfejlesztés tervezésében és a gazdasági növekedés előmozdításában.

A kistérségi munkaerőpiac demográfiai és foglalkoztatási sajátosságairól elmondható, hogy a helyi adottságok a lehetőségekhez képest javulóban vannak, de egy hátrányos helyzetű térségről beszélünk, ahol a munkaerőpiac szegényes kínálata és a humán erőforrás tehetetlensége jellemző, helyi szinten, az iskolázatlan népesség számára az alternatív munkaformák és az informális szektor nyújthat megoldást. A területi sajátosságok között kiemelkedik a szakképzés kínálatának szűkössége (Pásztor, 2017). A térség alacsonyan iskolázott hátrányos helyzetű lakossága számára a felnőttkori tanulás idegen fogalom, és a tanulást nem mobilitási eszközként, hanem időpazarlásként látják.

A térségből kiingázók a távoli munkához szükséges tudást, kompetenciákat az esetek többségében a térségben sajátították el, de nem itt kamatoztatják (Csoba, 2012). Ez a hiány tovább ront a terület gazdasági helyzetén. A munkaerőpiac elemzése azt mutatta, hogy a fiatalok elvándorlása, a külföldi munkavállalás és a munkaerő hiánya kihívást jelent a helyi gazdaság számára.

Tapasztalataink alapján a térségre jellemző a posztindusztriális foglalkoztatás következményeként kialakuló alternatív munkatípusok legtöbbje: gyakori a marginális munkavállalás, az alkalmi vagy szezonmunka, amely időnyiszterű, májustól szeptemberig tart, az atipikus munka, az eltérő munkarend, határozott idejű munkaviszony. Legtöbb ilyen esetben a munkavállaló nem a lakóhelyén dolgozik, hanem ingázik, vagy hosszabb ideig külföldön tartózkodik. Az alternatív munkaformák sorában a fekete-/szürkealkalmazás is megjelenik, bár ez a jelenség látványosan visszaszorulóban van, köszönhetően a törvényi keretek szigorodásának. Ide a napszám-ban végzett munkát soroljuk, amely egyik gyakori megélhetési forrása a hátrányos helyzetben lévőknek. A foglalkoztatás témaköre nagyon szerteágazó, jelen kutatásunk ebből csak egy kis szeletet érintett.

A kutatás célja az Érmellék térség széles körű feltérképezése és elemzése volt, ahol a demográfiai, oktatási, foglalkoztatási, gazdasági és humán erőforrások terén mélyreható információkat gyűjtöttünk. Az adatok és az interjúk kombinációjával sokoldalú képet alkottunk a térség jelenlegi helyzetéről, és ezzel segítettünk az olyan kulcsfontosságú tényezők azonosításában, amelyek hatással vannak a térség fejlődésére. Egy földrajzi terület versenyképessége számos kulcsfontosságú változótól függ. Ezek közé tartozik: a termelési tényezőkkel való relatív ellátottság, a növekedés kezdeti feltételeit befolyásoló helyi piacok mérete, a cégek szerkezete, vállalati szintű stratégiák, a versenytársak magatartása, a cégek szervezete és irányítása, a régióbeli szakemberek/munkaerő tudásszintje, innovációt támogató infrastruktúra, külföldi cégek vonzása, a helyi tudásszint növelése érdekében – hogy csak néhányat említsünk a kulcsfontosságú tényezők közül.

Szövegünkben az érmelléki társadalmi-gazdasági szerkezet sajátosságainak feltárására törekedtünk. A középpontba a helyi munkaerőpiac dinamikájával kapcsolatos kérdéseket helyeztük, mint például: hogyan alakult a foglalkoztatás egy többnyire alacsony lélekszámú településsel rendelkező mikrorégióban, ahol a rendszerváltásig a mezőgazdaság, valamint a helyi ipar jelentette a fő foglalkoztatási lehetőséget. Választ kerestünk arra is, hogy az alacsony iskolai végzettségűek számára milyen út vezet a munka világába, illetve az ingázás mennyire jelent megoldást a foglalkoztatás szempontjából.

Az eredmények alapján elmondható, hogy az Érmellék mint önálló kistérség a gazdasági-társadalmi jellemzői mentén olyan térséget jelenít meg, ahol a strukturális szerkezetváltozások az egyéni narratívák metszetében a hátrányos helyzetet felerősítik. Népeesség tekintetében egy tömbmagyar vidékről beszélünk, ahol a roma népeesség reprezentációja igen kiemelkedő. Gazdasági tekintetben nem beszélhetünk versenyképes településszerkezetéről: a rendszerváltást követően leépült termelőszövetkezetek és ipari létesítmények nyomán létrejött vállalatok helyi munkaerő-felvevő képessége szegényes, többnyire egysíkú (könnyűipar, szállítás, mezőgazdaság, valamint szolgáltatások), többnyire mikro-, kis- és közepes vállalatokról beszélhetünk. Helyi munkalehetőségek hiányában kialakult az ingázás kultúrája, valamint felerősödött a külföldi munkavállalás. Ez utóbbi főképpen szezonális jellegű, de a végleges vándorlás vagy életvitelszerűen külföldön élés és munkavállalás kultúrája is kiépülőben van a létező migrációs és munkavállalói hálózatok mentén. A térségben három kisváros: Margitta, Érmihályfalva és Székelyhíd, valamint Bihardiószeg község képezheti a mikrocentrumokat, az adatok alapján viszont Margitta és Érmihályfalva tölthetik be a valóságban ezt a szerepet.

A térség iskolahálózata viszonylag fejlett, és fejlődőben van. A stratégiákat megvizsgálva, valamint a terepmunka során és az interjúkból is arra következtetünk, hogy a fiatalok számára a tanulási lehetőség helyben adott: elméleti és szakképzést egyaránt szerezhetnek. Két jelenség van azonban, amelyek a térség jövője szempontjából aggasztóak: az egyik az oktatási célú migráció (a határmentiségből adódóan sok helyi iskola kiürülőben van a Magyarországra irányuló iskolai célú ingázás következtében), a másik pedig az iskolai lemorzsolódás (amely a szakértők szerint az amúgyis magas országos szinthez hasonló mértékű). Ezt azt eredményezi egyrészt, hogy elnéptelenednek az iskolák, másrészt pedig, hogy a tanulásnak, az iskolai végzettség megszerzésének alacsony a presztízse. A munkavállalói fókuszcsoporthoz tartozó interjúkból is arra következtetünk, hogy főként az alacsony végzettségűek és a szakképesítés nélküliek körében nincs presztízse a tanulásnak felnőttkorban sem. A tanulás hiányából eredeztethető kompetencianélküliség azonban a munkaerőpiaci esélyeket is csökkenti, a hátrányos helyzetű munkavállalók (korai iskolaelhagyók, tartós munkanélküliek, szakképzetlenek, háztartásbeliek stb.) számára azonban ezek a tényezők is külső tényezőkként jelennek meg az egyéni narratívákban. Más szavakkal: adott ugyan a strukturális jellegű, a térség jellemzőiből, a rendszerváltás után megörökölt, leszakadó, marginalizált munkaerőpiacra utaló jelleg a gazdaság és munkaerőpiac szerkezetében, de az egyéni helyzetek narratívái is sokszor a külső körülményekre vezetnek. Tetten érhető egy fajta tanult tehetetlenség, amely kifejezetten a passzív túlélési stratégiákat alkalmazók sajátja.

A fenti helyzetből adódóan a térség munkaerőpiacán, gazdasági szerkezetében megjelennek a különféle informális megoldási lehetőségek, amelyeket néhol atipikus munkaformákként is megneveztünk. Csakhogy ebben az esetben az atipikus munkaforma nem a munkaerőpiac flexibilitásából, a munkavállaló tudatos stratégiájából eredeztethető, hanem a külső körülmények kényszerítő ereje hozza létre azt a meglehetősen bizonytalan, nem kiszámítható, hosszú távú megélhetést nem biztosító kínálatot, amelyekbe a munkavállalók belekényszerülnek (bár egyes stakeholderok szerint a törvény szigora miatt ez visszaszorulóban van, a munkavállalói fókuszcsoporthoz tartozó interjúk arra utalnak, hogy főként a napszámos munka tekintetében ez igen is jelen van, jóllehet ennek a munkaformának is meghatározott jogi kerete van, de azt nem föltétlenül tartják be).

A helyzetből való kiút sem a szakmai interjúkból, sem a munkavállalói interjúkból, sem a stratégiákból nem körvonalazódik egyértelműen. Véleményünk szerint széles körű térségi összefogásra van szükség a különböző szereplők között, melynek során az önkormányzatoknak erőfeszítéseket kell tenniük a strukturális körülmények javítására, ugyanakkor lehetőséget kell biztosítani a tanulásra és továbbképzésre a helyi emberek számára.

SZAKIRODALOM REFERENCES

- Achim, V. (2001). *Cigányok a román történelemben*. Osiris.
- ADR Nord-Vest (2021). *Planul de Dezvoltare Regională Nord-Vest 2021-2027*. <https://www.nord-vest.ro/adr-nv-2/dezvoltare/planuri-de-dezvoltare-regionala/>

- Andrei, T., Chivu, M., Geréd, B., & Virdol, D. C. (2023). *Anuarul statistic al României*. Institutul Național de Statistică.
- Bihar megye Fejlesztési Stratégiája (2022). *Strategia Integrată de Dezvoltare Durabilă a Județului Bihor 2021-2027*. Bihar Megye Tanácsa. https://www.cjbihor.ro/wp-content/uploads/2021/11/Strategie_Bihor_2021-2027_final_pentru_consultare_publica.pdf
- Bihar megyei Statisztikai Hivatal (2022). *Bihar megye Statisztikai Évkönyve*. <https://bihor.insse.ro/wp-content/uploads/2023/03/Anuar2022.pdf>
- Chenic, A. Ș. (2012). O analiză de actualitate a evoluțiilor și structurilor pe piața muncii în Uniunea Europeană în corelație cu cerințele flexicurității pieței muncii. *Economie Teoretică și Aplicată*, XIX(3), 76–95.
- Ciucă, V., Lincaru, C., & Mladen, L. (2007). Conceptul de flexicuritate și perspectiva tinerilor pe piața muncii. In *Paradoxul șomajului în rândul tinerilor români în contextul aderării la Uniunea Europeană. 2007 Anul European pentru egalitatea de șanse. Sesiunea anuală de comunicări științifice a INCSMPS (27–38. o.)*. Institutul Național de Cercetare Științifică în Domeniul Muncii și Protecției Sociale.
- Csoba, J. (2007). A munkaerőpiac és a munkaerő iránti kereslet változása. In Csoba J. & Czibere I. (szerk.), *Tipikus munkaerőpiaci problémák – atipikus megoldások (9–26. o.)*. Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Csoba, J., Ábrahám, K., & Nagyné Varga, I. (2012). Képzés és foglalkoztatás. Információ és tudásáramlás a képzőintézmények és a foglalkoztatók között. *Metszetek*, 1(4), 31–48.
- Csoba, J., & Jász, K. (2011). A területi egyenlőtlenségek hatása. In Csoba J. (szerk.), *Munkaerőpiaci változások, leszakadó társadalmi csoportok (54–74. o.)*. Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszéke.
- Csoba, J., & Krémer, B. (2011). A foglalkoztatás átalakulása. In Csoba J. (szerk.), *Munkaerőpiaci változások, leszakadó társadalmi csoportok (30–35. o.)*. Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszéke.
- Ehrenberg, R. G., & Smith, R. (2003). *Korszerű munkagazdaságtan*. Panem Kiadó.
- Fina, S., Heider, B., & Raț, C. (2021). *România inegală. Disparitățile socio-economice regionale din România*. Friedrich-Ebert-Stiftung – Politică pentru Europa.
- Forray R., K. (2015). Bevezetés. In Varga A. (szerk.), *A nevelésszociológia alapjai (7–18. o.)*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Wlislócki Henrik Szakkollégium. http://nevtud.btk.pte.hu/files/tiny_mce/Romologia/Kiadvanyok/NEVELESSZOCIOLOGIA%20ALAPJAI_BEL_FULL.pdf
- Gál, K. (2015). A munkaerőpiac informalizálódása és a fiatalok migrációja Romániában. In: Székely Cs. & Kulcsár L. (szerk.), *Strukturális kihívások – reálgazdasági ciklusok. Innovatív lehetőségek a valós és virtuális világokban (211–223. o.)*. Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó.
- Gál, K. (2015b). The Informal Economy: Conceptual Background and Theoretical Framework. In: Boldea I. (szerk.), *The Proceedings of the International Conference Literature, Discourse and Multicultural Dialogue (57–71. o.)*. Arhipelag XXI Press.
- Galasi, P., & Varga, J. (2005). *Munkaerőpiac és oktatás*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet.

- Hajdu, G., & Sik, E. (2014). A hátrányos helyzetű kistelepülés, mint szociológiai jelenség. *TÁRKI Regionális Műhelytanulmányok, 1*. http://www.tarki.hu/hu/publications/WP/regionalis/201401_regionalis_muhely.pdf
- Krémer, B. (1995). Cigányutak a vállalkozások kalandosvilágában. *Esély, 6*(1), 46–61.
- Ministerul Lucrărilor Publice și Dezvoltării Administrației (2020). *Actualizarea indicelui de dezvoltare umană locală pentru anul 2018 și o metodologie pentru calcularea regulată a IDUL*. https://www.mdlna.ro/userfiles/sipoca711/anexe_livrabil2_1.pdf
- Nemzeti Statisztikai Hivatal (2021). *Dimensiuni ale incluziunii sociale în România anul 2021* https://insse.ro/cms/sites/default/files/field/publicatii/dimensiuni_ale_incluziunii_sociale_in_romania_2021.pdf
- Pásztor, R. G. (2017). *Kisebbségi és kettős kisebbségi létben élő fiatalok továbbtanulási aspirációi egy hátrányos helyzetű térségben* [Doktori disszertáció, Debreceni Egyetem]. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/241594/Pasztor_Rita_Gizella_Disszertacio_titkosított.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Péter, L. (2003). Új szegények túlélési stratégiái. *Erdélyi Társadalom, 1*(1), 25–50.
- Polónyi, I. (2006). *Az oktatás gazdaságtana*. Osiris.
- Robert, J. (2007). *Spatial development glossary*. Council of Europe. <http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/cemat/VersionGlossaire/Bilingue-en-fr.pdf>
- Samuelson, P., & Nordhaus, W. (2005). *Közgazdaságtan*. Akadémiai Kiadó.
- Sandu, D. (2011). Disparități sociale în dezvoltarea și în politica regională din România, *International Review of Social Research, 1*(1), 1–30.
- Sandu, D. (2020). Actualizarea indicelui dezvoltării umane locale: de ce, cum și cu ce rezultate. In Ionescu-Haroiu, M. (szerk.) *Politici urbane în România*. World Bank.
- Sințov, R., & Cojocaru, N. (2013). *Evaluarea legăturilor dintre educație, formare și migrația forței de muncă în Republica Moldova*. OIM Echipa de Suport Tehnic pentru Munca Decentă / Biroul pentru Țările din Europa Centrală și de Est.
- Stănculescu, M. S., & Berevoescu, I. (2003). Households, Work and Flexibility. CountrySurvey Reports – Romania. In C. Wallace (szerk.), *Household, Work and Flexibility Research Report # 3* (396–457. o.). HWF Survey: Country Survey Reports.
- Szabó, A. (2012). A magyar egyetemisták és főiskolások társadalmi helyzete. In Szabó A. (szerk.), *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012* (25–43. o.). Belvedere Meridionale. http://www.aktivfiatalok.hu/public/files/documents/racionaliasn-lazado-hallgatos-_bce-belvedere.pdf
- Teșliuc, E., Grigoraș, V., & Stănculescu, M. S. (2016). *Atlasul zonelor rurale marginalizate și al dezvoltării umane locale din România / Româniile marginalizált rurális térségek és helyi humán erőforrás fejlettségi atlasza*. World Bank.

1. melléklet. Az Érmellék közigazgatási és etnikai összetétele

	Települések város/község	Hozzá tartozó települések	Teljes népesség	Román	Magyar	Roma	Egyéb
1	Érmihályfalva		8969	12%	79%	5%	5%
2	Székelyhíd	Székelyhíd Nagykágya Csokaly Érolaszi Hegyközszentmiklós Érköbölkút	10 720	6%	62%	25%	7%
3	Margitta	Margitta Magyarkéc Genyéte	13 573	51%	35%	4%	10%
4.	Bihardiószeg	Bihardiószeg Jankafalva	6546	25%	45%	24%	6%
5	Biharfélegyháza	Biharfélegyháza Biharvajda Mihai Bravu	2653	36%	50%	7%	6%
6	Érábrány	Érábrány Berettyókohány Dizsér Lüki Újlüki Széltalló Szunyogd Újbártfalva	2728	78%	5%	12%	5%
7	Vedresábrány/ Monospetri	Vedresábrány Monospetri 2023-tól község Apátkeresztúr Érfancsika	3080	30%	50%	17%	3%
8	Érszöllős	Érszöllős Szolnokháza Iharostanya Csekenye	1269	18%	80%	0%	2%
9	Érbogyoszló	Érbogyoszló Albis	1799	1%	82%	13%	4%
10	Szalacs	Szalacs Ottomány	2941	1%	93%	2%	3%

	Települések város/község	Hozzá tartozó települések	Teljes népesség	Román	Magyar	Roma	Egyéb
11	Értarcsa	Értarcsa Éradony Gálospetri	2510	17%	65%	15%	3%
12	Érsemjén	Érsemjén Érselénd Érkenéz	3540	11%	79%	4%	5%
13	Kiskereki	Kiskereki Asszonyvására Érkeseű	2248	2%	76%	18%	3%
14	Érkörtvélyes	Érkörtvélyes Érvasad	3657	15%	55%	27%	4%
Összesen			66 233				

Forrás: Népszámlálás, 2021.